

Zápas o uvozovky: interpretační rámce v periodických romského hnutí po roce 1989*

MARTIN KOUBEK, ONDŘEJ CÍSAŘ**

Abstract: The Struggle for Quotation Marks: Interpretative Frames in Roma Movement Periodicals after 1989

This article examines the development of framing processes of the so-called Roma movement in the Czech Republic after 1989. Although there have been studies describing several and predominantly general frames in relation to the Roma movement in post-Communist countries, there has still yet to be a systematic analysis. Using frame analysis we examine diagnostic, prognostic and motivational frames in three years – 1992, 1996, 2006. We find important variation over the years and speculate about possible explanatory factors such as changes in integration policies, the level of extreme-right violence, public debate, and opportunities in fundraising. The last part of the article focuses on European Union funding and its possible relation to framing.

Keywords: frames, frame analysis, Roma movement, social movement, self-naming, collective identity, EU structural funds

1. Úvod

Deskripce a analýzy spojené s romskou minoritou často připomínají skládku, ve které chybí poslední díl. Romové se stali předmětem zájmu prací, ve kterých se navzájem propojovala oblast antropologie (např. Jakoubek 2004, Hirt 2006, Budilová a Jakoubek 2007, Kašparová 2006), sociální práce či sociologie (např. Šimíková a Vašečka 2004, Frištenská et al. 1999), práva (Davidová 2005), politologie (např. Barša 2003, Pečinka 2007, Vermeersch 2006, Vašečka 2002) či historie (např. Nečas 2005, Hanzal 2004, Pavelčíková 2004) a jazykovědy

---

* Tato stať byla zpracována v rámci výzkumného záměru „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (MSM 0021622407). K výzkumu jednotlivých romských a pro-romských periodik bylo využito zdrojů Muzea romské kultury v Brně.

** Martin Koubek je doktorandem Katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: mkoubek@fss.muni.cz. Ondřej Císař působí jako docent na Katedře politologie a v Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. V Sociologickém ústavu Akademie věd ČR je šéfredaktorem Sociologického časopisu; e-mail: cisar@fss.muni.cz.

(Bořkovicová 2006). A ačkoliv je poněkud problematické hovořit v tomto smyslu o „předmětu zájmu“, i jeho samotná definice rozpoutala relativně ostrou akademickou diskusi (viz např. Jakoubek 2005b, 2008, Jakoubek a Hirt 2006, Hirt 2008, Bařa 2005b a 2008), která se posunula i na stránky některých deníků. Tu pochopitelně provázely spory i o to, jak by měly vypadat případné integrační (kulturní, politické, sociálně-ekonomické) politiky. Symbolem této diskuse, který inspiroval název tohoto textu, se stalo používání uvozovek ve spojení s označením Romové („Romové“).¹ Užítí těchto písemných znaků tak jistým způsobem předznamenávalo teoretickou a názorovou pozici autora v tomto sporu či obrazně – zápasu o použití uvozovek.²

V rozměru této debaty je evidentní, že cílem této práce nemůže být přijít s řešením týkajícím se sociálního vyloučení, rasové diskriminace, diskriminace v oblasti vzdělání, zaměstnanosti a trhu práce nebo dalších sociálních problémů, společenských omezení či bariér bránících v plném zapojení do společnosti. Zaměříme se z tohoto celku pouze na jeden aspekt, kterému dosud nebylo věnováno příliš pozornosti – tím jsou proměny a perspektivy vývoje interpretačních rámců (Benford a Snow 2000, Johnston a Noakes 2005, Snow et al. 1986; srovnej s Gamson 1992, Steinberg 1998 a 2002) užívaných po roce 1989 mezi *samotnými* romskými či pro-romskými aktivisty/aktivistkami. Důvodů je několik:

- 1) Jestliže v rámci politické sociologie nebo politologie existují studie zabývající se mimo jiné interpretačními rámci a rámcovacími procesy romského hnutí (Vermeersch 2006 a 2003), neříkají nám mnoho o tom, jakým způsobem se tyto rámce měnily v čase, a nezkoumají detailněji jejich povahu.
- 2) Jedním ze stěžejních úkolů sociálních hnutí je rozporovat nepohodlná pojmenování, jimiž je hnutí označováno a charakterizováno zvenčí svými konkurenty, oponenty či médii (*outside naming*), a naopak snažit se do veřejné, mediální a politické sféry prosadit vlastní sebe-definici (*self-naming*). Tento „zápas o jméno“ předznamenává do jisté míry charakter a pozici daného hnutí, stejně jako jeho schopnost prosadit případné požadavky (Jensen 1995). Pozice, jež ale mohou aktivisté v takovém případě zaujmout, jsou redukovány jak předchozí činností samotného hnutí, tak aktivitou ostatních subjektů v daném *diskurzivním poli*³ (Steinberg 1999: 748) či vnímanými *diskurzivními příležitostmi*⁴ (Koopmans et al. 2005, McCammon et al. 2007, Koopmans a Statham 1999, Koopmans 2004, Koopmans a Olzak 2004). Důležitou otázkou tedy je: jakým způsobem se vyvíjela a měnila sebe-definice kolektivní identity romského hnutí? Jak je chápána romská otázka integrace do společnosti samotnými aktivisty a jak se projevuje v tomto ohledu např. často zmiňovaná stigmatizace „určité skupiny českých občanů *jakožto Romů*“ (Bařa 2005b: 76–77, kurzíva ponechána)?⁵
- 3) Kromě uvedených diagnostických sebe-definičních rámců, zaměřujících se na tvorbu kolektivní identity hnutí, je analýza prognostických a zejména motivačních⁶ rámců aktivistů zdrojem informací o tom, jakou podobu měly dosavadní snahy o aktivizaci a mobilizaci hnutí. Ambicí tohoto textu je pak ukázat další souvislosti než často uváděnou (ale nikoliv nepravdivou) tezi o roztržitosti hnutí (Vermeersch 2003, Pečínka 2007, Holomek 1999, Šiklová 1999), které mohou mít vliv na mobilizaci hnutí a artikulaci zejména politických požadavků. Různá akcentace a užívání jednotlivých označení do jisté míry charakterizuje i odlišné způsoby rámování a jiná používání diagnostických, prognostických a motivačních rámcovacích procesů (Benford a Snow 2000). Zároveň naznačuje jednotlivé pozice

romských a pro-romských aktivistů/tek či „romské elity“ (Holomek 1999) k procesu integrace minority, stejně jako centralitu, četnost nebo i rezonanci⁷ těchto názorových pozic v rámci hnutí a daného diskurzivního pole.

Struktura textu bude následující: nejdříve představíme základní teoretické koncepty týkající se výzkumu sociálních hnutí a interpretačních rámců, se kterými budeme v tomto příspěvku pracovat. Potom se budeme věnovat metodologii našeho výzkumu interpretačních rámců a v krátkosti přiblížíme kontext debaty týkající se romské problematiky a romského hnutí v České republice ve zkoumaných letech. Hlavní pasáže textu se budou věnovat chronologicky seřazeným zkoumaným rokům a podobě rámcových procesů v otázkách definice romské otázky a možností integrace a mobilizace romského hnutí v České republice (ČSFR) po roce 1989. Po této hlavní části se jako příkladu vyplývajícímu z provedeného výzkumu budeme věnovat otázce sebe-definice hnutí v souvislosti s proměnou zdrojů financování, konkrétně rozvojem dotačních prostředků z Evropské unie.⁸ Tyto finanční prostředky jsou totiž i dle výstupů z doplňujícího dotazníkového šetření jedním z důležitých faktorů ovlivňujících projevy tzv. romského hnutí v ČR (srovnatelný vliv pro jiná sociální hnutí identifikují např. Baršová 2003, Fagan 2005, Císař 2008 a 2010, Císař a Vráblíková 2010). Závěr práce se bude věnovat zhodnocení vývoje interpretačních rámců a jeho vztahu k profilaci romského hnutí a romské problematiky v ČR.

2. Teoretické koncepty a diskuse nad definicemi

V úvodní pasáži bylo užito několik tvrzení a pojmů, které si zaslouží být dále přiblíženy, mimo jiné také proto, že s některými z nich se v souvislosti s romským a pro-romským aktivismem zachází různým (často zavádějícím) způsobem.

(1) V prvním případě, který v českém prostředí vzbuzuje kontroverze, jde o definici či klasifikaci zkoumaného subjektu. Jde tedy o to, kdo má tedy být za Roma („Roma“) považován či Romem („Romem“) definován. S tím totiž často souvisí i otázka, jakou vhodnou integrační politiku zvolit. V návaznosti jde také o to, jak uchopit romské hnutí.

Jako „Romové“ jsou/byli jednotlivými autory identifikováni jedinci díky své „antropologické odlišnosti“, „fyzickému vzhledu“, „specifické kultuře“, „jiné barvě pleti“ či díky „pojmovému rámci, v němž jsou vymezeni“ (pro přehled viz Jakoubek 2006). Tyto spory se v českém prostředí manifestují především v diskusi mezi konstruktivistickým (např. z Katedry antropologie Západočeské univerzity) a (liberálně) multikulturalistickým (tato pozice je často personifikována Pavlem Baršou) přístupem k integraci. Není naším cílem ji především z důvodu rozsahu příspěvku do detailu reprodukovat. Navíc jsou dostupné jak její přehledy a komentáře (např. Pečinka 2007: 18–34, Elšík 2005), tak odraz v denním tisku, časopisech (Barša 2005a, Holomek 2005, Budil 2005, Jakoubek 2005a, Hirt 2005 atd.), v odborných periodících (Barša 2005b, Jakoubek 2005b), nemluvě o samostatné akademické produkci jednotlivých názorových „táborů“ (např. Jakoubek 2004, Jakoubek a Hirt 2005 a 2006, Barša 2003, Barša a Baršová 2005, Barša 2008, Hirt 2008, Jakoubek 2008). Pro účely tohoto textu je důležité, že ústředním bodem této debaty (nikoliv ale tohoto textu) je spor o to, „kdo“ by měl být vlastně emancipován či integrován do společnosti a „jak“, resp. jak by měla být koncipována účelná integrační politika. Tato diskuse je pochopitelně reflektována v sebe-identifikačních

(a jiných) rámcích (pro)romských aktivistů a její vývoj může být jedním z faktorů v procesu tvorby kolektivní identity hnutí. Otázkou pro tento příspěvek je však to, *jak* se měnila argumentace a interpretace těch, kteří se angažují v kladení požadavků v *zájmu* romské minority, byť i její vymezení se u nich může lišit, stejně jako se mohou lišit jednotlivé názorové proudy v daném sociálním hnutí. Nejde tak o to, „kdo“ má být za Roma („Roma“) považován, ale o to, *kdo se v tomto zájmu angažuje*. Podobně jako advokačními organizacemi gay-lesbického hnutí nemusí být skupiny složené výhradně z gayů a lesbiček, v případě hnutí romského nemusí jít jen o romské aktivisty definované na základě výše uvedených charakteristik. Jinými slovy, klíčem není identifikace jedince nebo entity, ale *zájmu* a *vztahu*.

(2) Druhým definičním upřesněním, které se do jisté míry prolíná s bodem prvním, je definice a operacionalizace konceptu *sociálního hnutí*. Otázkou tedy je, zda se dá na základě určitých definičních kritérií hovořit o „romském hnutí“ jakožto o „sociálním hnutí“. Situaci také neusnadňují odlišná pojetí termínu „hnutí“ ve vztahu k výzkumu politické mobilizace a participace romské minority (srovnej např. Kašparová 2006 a Křištof 2006).

Definicí sociálních hnutí je mnoho. Tilly a Tarrow (2007: 111) za něj považují „trvalou kampaň s kladením požadavků používající opakovaně performance, které je propagují, založenou na organizacích, sítích, tradicích a solidaritě, která udržuje tyto aktivity“. Diani a della Porta (2006: 20) ho chápou jako „sociální proces sestávající se z mechanismů, skrze které se kolektivně jednající aktéři podílí na konfliktních vztazích s jasně identifikovanými protivníky, jsou propojeny hustými neformálními sítěmi a sdílí specifickou kolektivní identitu“, Eyerman a Jamison (1991: 4) sociální hnutí považují za „formu kognitivní praxe, která je tvarována externími i interními politickými procesy“, a např. Melucci (1989: 29) hovoří o „specifické třídě kolektivních fenoménů, které obsahují tři dimenze: za prvé... je to forma kolektivního jednání, jež zahrnuje solidaritu a vzájemné poznání aktérů, že jsou součástí stejného sociálního celku; za druhé... jsou sociální hnutí zapojena v konfliktu a tedy v opozici k protivníkům argumentujícím v určité hodnoty či dobra; za třetí... hnutí pronikají limity kompatibility nebo snášenlivosti systému“. Ačkoliv se jednotlivé definice pochopitelně v některých aspektech liší,⁹ poskytují kategorie, pomocí nichž lze posoudit relevanci charakteristiky „romského hnutí jako sociálního hnutí“. Pokud v tomto textu budeme za pracovní považovat uvedenou definici Charlese Tillyho a Sidneyho Tarrowsa, pak můžeme pozorovat dlouhodobé důvodné snahy, angažování se či jednání v prospěch romské menšiny a jednání, jež má vést k její emancipaci či zlepšit současný status quo. V ČR také proběhlo nespočet kampaní, jejichž cílem bylo zlepšení vztahu majoritního obyvatelstva k Romům, které organizovaly či se na nich podílely organizace¹⁰ a jejich sítě angažující se ve prospěch a pracující s romskou menšinou. A tyto organizace mezi sebou udržují kontakty a budují sítě spolupráce (např. ENAR ČR (European Network Against Racism), FORINT (Fórum pro integraci) nebo EAPN ČR (European Antipoverty Network) atd.), které jsou mimo jiné založené i na sdílené solidaritě, která však tyto organizace přesahuje. To však neznamená, podobně jako u sdílené kolektivní identity, že solidarita musí nutně být „unifikovaným a koherentním poznávacím rámcem“, ale naopak to znamená její „konstrukci skrze interakce a porovnávání odlišných a často *kontradiktorních* vymezení“ (Melucci 1995: 44–45, kurzíva přidána).

(3) Třetím a posledním, avšak stěžejním pro tento text, je koncept „rámce“ (*frame*), za který je považováno „interpretativní schéma, které zjednodušuje a koncentruje „vnější svět“ selektivním označením a kódováním objektů, situací, událostí, zkušeností a sledů jednání“

(Snow a Benford 1986: 137). Tyto symbolické interpretativní rámce slouží k aktivizaci a mobilizaci participantů sociálních hnutí a jejich výsledkem je, že tito jedinci nahlíží na své postavení či situaci ve společnosti jako na změnitelnou a vnímají ji jako nespravedlivou (srovnej Snow a Benford 2000: 615). Obtíže, těžkosti a útrapy nejsou dále připisovány vlastním individuálním charakteristikám, nýbrž specifickým vlastnostem systému (Ross 1977, převzato z McAdam 1982: 50) – dochází k tzv. *kognitivnímu osvobození* (ibid.).

„Rámování“ (*framing*) pak obecně označuje „aktivní, procesuální fenomén, který implikuje jednání (agency) a zápas (contention) na úrovni konstrukce reality“ (Snow a Benford 2000: 614). Snow a Benford (ibid.) dále upřesňují: rámování je „*aktivním* (fenomémem – pozn. autorů) ve smyslu, co má být uděláno, a *procesuální* ve smyslu dynamického, vyvíjejícího se procesu. Obsahuje *jednání* (agency) ve smyslu rozvíjející se práce organizací sociálního hnutí či aktivistů hnutí. A je *zápase* v tom smyslu, že obsahuje vytváření interpretativních rámců, které se nejen odlišují od existujících, ale mohou je i zpochybňovat.“ Produktem tohoto zápasu nad vytvářením mobilizačních významů jsou tzv. „kolektivní rámce jednání“ (Snow a Benford 2000), které mají za cíl mobilizovat nebo legitimovat aktivity a kampaně organizací sociálních hnutí. Jejich základní úlohou je 1) „diagnóza události či aspektu sociálního života jako problematického, jenž potřebuje změnu či nahrazení“ (ibid.: 615) a soustředí se tak na identifikaci problému a jeho přisouzení (tedy obecně: kdo jsme, co je špatně, kdo je odpovědný – tzv. diagnostické rámce); 2) navrhované řešení diagnostikovaného problému, které specifikuje, co má být uděláno a jaký má být postup, strategie (tzv. prognostické rámce); a 3) „volání do zbraně“, tedy odůvodnění pro mobilizaci a zapojení se do kolektivního jednání a nápravy problému, křivdy (tzv. motivační rámce) (Noakes a Johnston 2005: 9–10). První dvě úlohy tak směřují k „mobilizaci konsenzu“, zatímco třetí k „mobilizaci jednání“ (Klandermans 1988).

Tyto rámovací procesy se však neodehrávají v kulturním nebo strukturálním vakuu. Jsou formovány kontextem, v němž jsou jednotlivé požadavky kladeny, navrhovány a předkládány (srov. také Císař 2008: 76–77). Ten je zároveň umožňuje i omezuje. Produkce kolektivních rámců jednotlivými aktéry tak není zcela libovolná a probíhá v rámci daného diskurzivního pole (Steinberg 2002: 211) a jednotlivých řečových žánrů (Bachtin 1986). Žánry jsou strukturovaným vzájemným porozuměním, jež se vyvíjí v čase a mění se s organizací a praktikami sociálního jednání. Mark Steinberg (2002) na základě analýzy dokumentů tkalců hedvábí v Anglii z 19. století ukazuje proměny, postupné změny a přizpůsobení jejich diskurzivního *repertoáru* v rámci žánru politické ekonomie, britského nacionalismu, občanství a křesťanství dle dominantních vzorců v daném poli. Samotné diskurzivní pole tak zahrnuje „vzájemně rozpoznané (ačkoliv ne vždy vzájemně sdílené) kulturní předpoklady o tom, jak má být žánr aplikován v dané sociální situaci, do jaké míry se vztahuje k ostatním žánrům, institucionální pravidla pro jeho použití (speciálně ve vztahu k dalším žánrům) a zahrnuje i relace mezi aktéry samotnými...“ (Steinberg 1999: 748). Struktura diskurzivního pole tak umožňuje tvorbu, alternaci či opozici významů, ty ale zachovávají „pravidla hry“ daného pole, čímž je také omezena jejich variabilita. Vzájemně překrývání a prolínání jednotlivých diskurzivních polí pak ale zaručuje otevřenost a možnost inovace strategií či způsobů jednání. Marc Steinberg dále v tomto smyslu poukazuje na skutečnost, jak toto proměna vnímání prostoru diskurzu ovlivňuje *diskurzivní repertoár* jednání zainteresovaných aktérů skrze jejich interakci (Steinberg 1995 a 1998).

Pro tento text je tak důležité představit kromě samotných rámců i kontext, ve kterém se manifestují. Nejdůležitějším opatřením a událostem ve vztahu k romské menšině a hnutí se proto budeme stručně věnovat vždy před popisem samotných rámců ve zkoumaném roku.

3. Metodologie výzkumu

Za jednotku analýzy je zde považován *mikro-rámec*¹¹ v článcích ve vybraných periodících, výstupech romského hnutí, v letech 1992, 1996 a 2006. Výběr let byl proveden na základě periodizace uvedené v odborné literatuře, jež reflektuje důležité institucionální a jiné změny systému ve vztahu k romské minoritě a vývoj „opatření státní politiky vůči romské menšině“ (Frištenská, Haišmann a Víšek 1999: 496; Vermeersch 2006: 65).¹² V návaznosti na Steinberga předpokládáme, že tyto změny mají (nějaký) vliv na podobu a strukturu diskurzivního pole, ve kterém jsou rámce verbalizovány (efekt nebo mechanismus vlivu kontextu na procesy rámování však tento analyticky popisný text nijak nedokládá). Konkrétně bylo využito periodizace Petera Vermeersche (2006), který jednotlivá období pro ČSFR a ČR řadí následovně: 1989–1992, 1993–1997 a 1997–2004. A byť bylo možno integrační politiky a opatření vůči romské menšině hodnotit i odlišným a drobnějším rastrem,¹³ pro náš cíl – popsat blíže interpretační rámce ve vybraných časových řezech a ukázat potenciální změny v rámování romského hnutí – je větší časový odstup pouze příležitostí identifikovat výraznější rozdíly v síle a centralitě jednotlivých rámců. Výše uvedená období ale nelze pochopitelně chápat jako etapy lineárního vývoje teleologicky směřujícího ke zdůvodnění současného postavení Romů či romského hnutí. A přestože jednotlivé zkoumané roky byly vybrány dle této periodizace, nelze je, přestože i v nich se projevovaly změny ohraničující a určující dané období, pojmout jako reprezentanty *celé* periody. Nicméně při popisu kontextu událostí ve zkoumaných letech je nutné se věnovat kromě událostí specifických pro daný rok také problémům a tématům mimo vybraná léta, o nichž lze předpokládat, že formovala danou – Vermeerschem vymezenou – periodu.

Rok 1992 jako poslední rok společné ČSFR byl vybrán také s ohledem na rozvoj a etablování jednotlivých politik a prováděné praxe ve vztahu k minoritám po roce 1989. Rok 1996 je předposledním rokem v druhém období vývoje (prvním v případě samostatné České republiky), které končí několika událostmi, jež mění podobu integrační menšinové politiky ČR (jako jsou hromadné žádosti o azyl v zahraničí, silná mezinárodní kritika, přijetí tzv. Bratinkovy zprávy, resp. Zprávy o situaci romské komunity v ČR atd.). Vybrán byl i z důvodu, že na rozdíl od hraničního roku 1997, ve kterém se odehrály výše uvedené události, je posledním celým rokem spadajícím do této etapy. Rok 2006 byl zvolen jako nejvíce aktuální uplynulý rok v posledním zkoumaném období vzhledem k době realizace výzkumu (2007).

Další redukcí dat z důvodu kapacity autora bylo omezení prostoru v periodiku, z něhož byly články vybírány. K redukcí samotných tiskovin nebylo potřeba přikročit, jelikož z jednotlivých let byly v době výzkumu v Muzeu romské kultury, které archivuje dostupné tisky, pouze následující periodika: 1992 – Romano Kurko (čtrnáctideník – vydává Občanské sdružení pro romskou kulturu a tisk), Romano Gendalos (měsíčník – vydává Sdružení romských autorů), Romano Li'l (Nezávislý týdeník Romů v ČSFR), Roma (Romani Kultúra) a Romano Lav; 1996 – Romano Kurko (čtrnáctideník – vydává Občanské sdružení pro romský národnostní tisk), Gendalos (měsíčník – vydává Sdružení romských autorů), Romano Lav (Nadace

Romano Čhave), Romani Duma (Dženo) a Romano Džaniben (Časopis romistických studií); 2006¹⁴ – Romano Hangos (čtrnáctideník – vydává Společenství Romů na Moravě) a Romano Vodi (Romea). A byť v diferencovaném hnutí periodika těchto organizací nepředstavují vyčerpávající přehled názorových pozic k integraci romské menšiny, patří tyto organizace k významným aktérům a jejich periodika jsou médií podílejícími se na formulaci dané otázky. Redukce v periodiku byla u čtrnáctideníku omezena na první a třetí stranu (tisky mají shodně ve většině případů 10 stran). První strana zpravidla monitorovala hlavní události a na straně třetí se (dle předběžných zjištění) vyskytovaly komentáře redaktorů a příspěvatelů, které poskytovaly oproti zpravodajským rubrikám větší prostor pro subjektivní vyjádření autora v rámci publicistických novinářských žánrů a tedy větší možnost zachycení potencionálních rámců. V případě měsíčníků již nebyla struktura periodika tak standardizovaná, a bylo proto přikročeno k analýze celého tisku.

Na zvolených stranách byly dále po obsahové analýze vyloučeny příspěvky, které neobsahovaly interpretační rámce k našemu tématu. Vyloučeny také bohužel byly příspěvky v romštině z důvodu jazykové vybavenosti autorů. Následovala první analýza vybraných textů a příprava identifikace a detekce jednotlivých rámců a jejich možné klasifikace na základě dostupné literatury popisující metodologii analýzy rámcových procesů a kolektivních rámců jednání (Johnston 1995, Donati 1992, Johnston 2002, Koenig 2004 a 2006). Druhá rešerše textů měla za cíl identifikovat v rámci této „mikroanalýzy rámců“ jednotlivá interpretační schémata a zpřesnit jejich klasifikaci, zaznamenat frekvenci jejich užití, popř. doplnit dosud nezahrnuté rámce. Třetí finální čtení mělo za cíl vybrat, znovu zaznamenat, zkontrolovat ve výsledné podobě frekvenci a povahu rámců. Celkem bylo analyzováno ve třech zkoumaných letech 254 článků, ve kterých bylo identifikováno 471 výskytů jednatřiceti interpretačních mikro-rámců. Jejich výsledné schéma pak bylo porovnáno a konfrontováno s rámci uváděnými v dostupné odborné literatuře k tématu (Vermeersch 2006).

Pro kapitulu týkající se financování z evropských zdrojů bylo navíc využito části informací z dotazníků výzkumu Institutu pro srovnávací politologický výzkum FSS MU (Czech SMOs Survey), který mezi nejdůležitějšími sektory politického aktivismu proběhl od října 2007 do prosince 2008. V jeho rámci bylo sesbíráno 220 dotazníků od představitelů organizací sociálních hnutí a zájmových skupin, z nichž do této analýzy vstoupilo 20 romsky nebo pro-romsky zaměřených nevládních organizací.¹⁵ Organizace byly vybrány metodou sněhové koule a pro sběr dat byla zvolena technika elitního interview, během něhož reprezentanti organizací s tazateli vyplnili standardizovaný dotazník (pro další informace viz Císař 2010, Císař a Vráblíková 2010). Pro hodnocení kontextu, v kterém jsou rámce artikulovány, bylo využito dostupných oficiálních dokumentů a odborné literatury.

Klasifikační schéma (Přílohy 1–3) struktury rámců romského hnutí bylo rozděleno na oblast diagnostických, prognostických a motivačních rámců, přičemž mezi jednotlivými rámci je zaznamenána jejich vzájemná blízkost, vazba. Ta označuje společný výskyt několika rámců v jednom textu.¹⁶ Přesto se ale jednotlivé mikro-rámce vyskytovaly v analyzovaných člancích spíše odděleně a nenavazovaly na sebe od diagnostické po motivační rovinu. Navíc, motivační „call to arms“ rámce až na výjimky absentovaly. Pole rámců bylo na druhé (vodorovné) ose vyděleno do tří širších oblastí – ekonomicko/sociální, politické a kulturní (pro toto dělení viz Entzinger 2003).¹⁷ V některých případech se však tyto oblasti prolínají a jejich hranice rozvolňují, takže ačkoliv tato osa a rozřazení nám je nápomocná v hodnocení jednotlivých

rámců romského hnutí, je třeba ji brát v některých případech jako orientační. Takto tedy byly dle klíčových označení veškeré nalezené mikro-rámce na základě teoretických předpokladů seřazeny a propojeny do grafického schématu.

Za sebe-definiční byly identifikovány mikro-rámce nazvané: „evropský národ“ (reflektuje postavení Romů jako specifického národu uvnitř Evropy, který je provázán vzájemnou transnacionální spoluprací),¹⁸ „národnostní menšina“ (cílem tohoto mikro-rámce je etablace a představení romské minority jako plnoprávných rovnocenných občanů České (Československé federativní) republiky),¹⁹ „sociálně vyloučení“ (zde jsou aktivisty akcentovány především individuální socioekonomické predispozice),²⁰ rámeček „občan státu“ (tento mikro-rámec je velmi příbuzný s interpretační linií rámce národnostní menšiny, pro detailnější náhled je však uváděn samostatně, jelikož je na rozdíl od zmíněného zaměřen spíše individuálně ne kolektivně, často z obav náhledu majority na Romy jako „nepřizpůsobivou“ skupinu společnosti),²¹ „romská komunita“ (rámeček se zaměřoval na charakteristiku Romů jako skupiny osob, vzájemně propojených širšími kolektivními rodinnými vazbami, nebyla však akcentována jejich společná kultura, jazyk), „romské etnikum“ (zde byl především zdůrazňován společný jazyk a identita, rámeček však odkazoval na současnost a společné znaky skupiny)²² a „kočovníci“ (tato kategorie je blízká mikro-rámci romského etnika, liší se však od něj svým dominantním prvkem vize původní kočovné přírodní povahy Romů a jejich historickými kořeny).²³

Diagnostickými rámci, resp. interpretací, co je hlavním problémem Romů ve společnosti, byl především mikro-rámec nazvaný „diskriminace“. Tento obsáhlý rámeček byl z analytických důvodů dále členěn na specifické sub-rámce a) „rasová diskriminace“ (zde byly dle autorů příčinou špatné situace romské menšiny především rasové útoky skinheads či rasistická rétorika a ve společnosti zakořeněné předsudky),²⁴ b) „gender diskriminace“ (zde je zejména v poslední době charakterizována vícenásobná diskriminace, se kterou se potýkají ženy v romské minoritě),²⁵ c) „společenská diskriminace“ (je specifickým sub-rámcem, který vyzdvihuje bariéry zabraňující vést plnohodnotný společenský život – např. odmítání vstupu na diskotéky, do barů, obchodů, koupališť či obecně ve veřejných prostorech), d) „diskriminace v zaměstnání“ (rámeček se týká především diskriminace žadatelů o zaměstnání). Dalšími byly mikro-rámce: „romská ghetta“ (tento rámeček poukazuje na neutěšenou bytovou situaci ve vymezených lokalitách), „nezaměstnanost“ a „chudoba“ (mikro-rámec akcentující především špatnou socio-ekonomickou situaci menšiny *obecně*), „nezájem politické sféry“ (... artikulovat, akceptovat či převzít zodpovědnost za řešení romské otázky především zapojením romské reprezentace na politické sfěře), „spory v hnutí“ (rámeček identifikuje jako příčinu neuspokojivé situace nemožnost zformování hnutí, jež by vedlo k zlepšení postavení situace Romů ve společnosti, a jeho nejednotnost).²⁶

Za prognostické mikro-rámce byly identifikovány: „úspěch na trhu“ (např. rekvalifikace, která umožní Romům rozvinout jejich schopnosti a obstát na trhu; v devadesátých letech se k tomuto rámci připojoval i požadavek na liberalizaci trhu jako takovou), „rovné příležitosti“ (které poskytují řešení především vůči různým formám diskriminace identifikovaným na diagnostické rovině, stejně jako platí na jednání státu k Romům),²⁷ „multikulturní výchova“ (prognostický rámeček směřující k nápravě především v edukačním systému), „přístup k vzdělání“ (klíčem je zvýšení možnosti vzdělávání romské menšiny),²⁸ „romská strana“ (který se zaměřoval na konstituci vlastní romské politické strany jako adekvátního řešení současného stavu), rámeček „romské hnutí“ (který apeloval především na konstituci jednotné linie strategie jednání romské menšiny ve sféře občanské společnosti); rámeček „neromská strana“ (spatřuje

řešení v zapojení romských aktivistů v rámci systémů stávajících stran na občanském a ideologickém principu – nikoliv etnickém); rámec „nevládní organizace“, který akcentoval jako řešení současné situace větší činnost NNO a ke kterému se přidávala očekávání, jež mohla přinést grantové prostředky (ty byly z důvodu zaměření článku rozděleny na „evropské granty“ a „ostatní granty“ – národní, regionální atd.), a nakonec rámec „zastupitelstva“, jež odkazoval na větší aktivitu Romů na obecní a městské úrovni.²⁹ Je však třeba poznamenat, že jednotlivé rámce jsou pochopitelně vzájemně propojeny a do jisté míry se mohou překrývat, výše uvedené obsahy reflektují jejich primární akcentaci témat a interpretací.

Co se však v textech neobjevovalo příliš často, byly tzv. motivační rámce, které by vybízely k jednání, „volaly do zbraně“. Navíc v mikro-rámcích, které by bylo možné považovat za motivační, hrála roli i prognostická rovina, proto je nebylo možno zařadit výhradně do jedné sféry. K těmto rámcům patřilo „zvýhodnění na trhu“ (požadavek na zvýhodnění romské menšiny na trhu), „podpora identity“ (zde jde o zdůraznění aktivní podpory identity Romů ve společnosti),³⁰ „kvóty pro reprezentaci“ (afirmativní požadavky na reprezentaci a vyčlenění určitého počtu míst romským aktivistům v politické sféře) a mikro-rámec „politické participace“, který zdůrazňoval důležitost účasti romské menšiny ve volbách a podílení se na věcech veřejných. Lze předznamenat, že tato slabá přítomnost motivačních rámců může mít podíl na nepřilíživě úspěšném prosazování požadavků ze strany samotných Romů, kdy často dochází pouze k reaktivnímu rámování současného stavu na základě diskurzivních příležitostí a POS, ale nedochází k výraznější kolektivní mobilizaci, která by aktivně pomáhala definované problémy odstraňovat. Blíže se ale k popisu této skutečnosti dostaneme v kapitolách věnovaných jednotlivým obdobím a především v závěrečné diskusi.

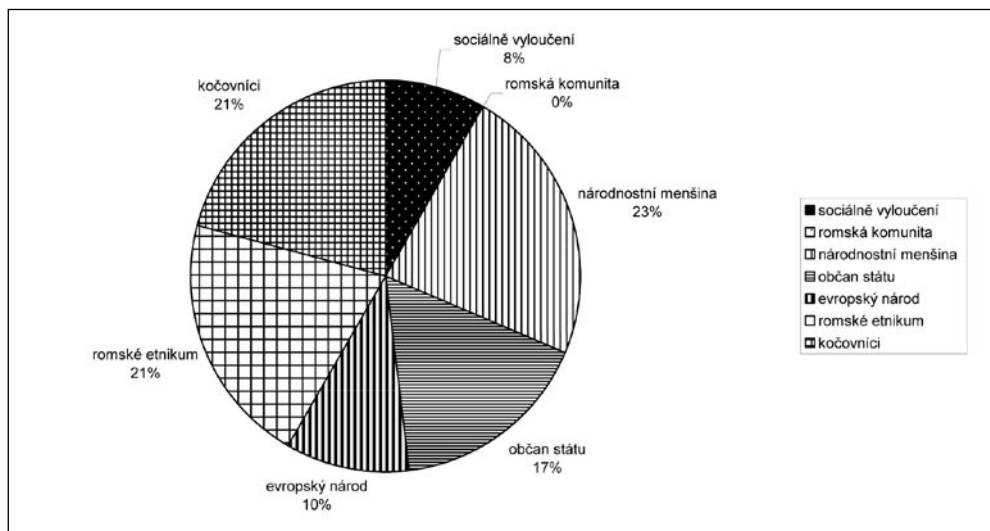
4. Framing a romské hnutí v letech 1989–1992 (rok 1992)

První období je ohraničeno na jedné straně sametovou revolucí a na straně druhé rozdělením Československé federativní republiky. V roce 1991 nejprve slovenská vláda poprvé deklarovala statut Romů jako národnostní menšiny (Rezoluce 153/1991), česká strana následně přistoupila ke stejnému kroku a romská problematika dále spadala pod kompetence místopředsedy vlády ČSFR – J. Mikloška. Předpokladem k odstranění společenské nerovnosti Romů v ČSFR bylo všestranné respektování práva na svobodném přihlášení se k romské národnosti. Etnická a kulturní oblast byla nahlížena jako soukromá záležitost příslušníků minorit. V rámci Komise pro národnosti České národní rady také docházelo ke konzultacím návrhů a opatření vůči romské menšině mezi romskými aktivisty a politickými představiteli, ale např. stěžejní navrhovaný materiál „Rozpracování zásad politiky vlády ČSFR k romské menšině“ byl odložen. V prvních parlamentních volbách v roce 1990 bylo zvoleno do České národní rady, Sněmovny národů celkem 8 romských zástupců (6 za OF,³¹ 1 za KSC, 1 za HSD/SMS), nicméně v následujícím volebním roce 1992 byl zvolen již pouze jeden – Ladislav Body (dříve kandidát KSC, nyní Levý blok) do České národní rady. Po roce 1989 byly také zakládány v hojném počtu romské organizace a sdružení (v předchozím období fungoval pouze Svaz Cikánů-Romů v letech 1969–1973), z nichž ovšem jen málo mělo delšího trvání.

V rámci zde analyzovaného roku 1992 sehrál roli emancipačního prvku nově získaný statut *národnostní menšiny* (posílen navíc relativním úspěchem v prvních parlamentních volbách).

Tak tomu bylo v rámci sebe-identifikace romského hnutí (zvláště pokud následně spojíme rámce, jež mají za základ spíše politicko/občanský konstitutivní základ). Z naznačených možností byl rámec „národnostní menšina“ identifikován v 23% příspěvků z celkového počtu rámců v tomto roce. Následovalo romské etnikum (21%) a sebe-definice na základě kočovného a historického původu a tradic Romů (21%). Dále pojmenování na základě individuálních charakteristik jako občanů státu (17%), charakterizace Romů jako „celoevropského národa“ (10%), jako osob s nízkým socioekonomickým postavením vyloučených ze společnosti (8%), zatímco romská komunita zmíněna ve vybraných člancích nebyla (viz graf 1).

Graf 1: Sebe-definice 1992

Zdroj: Autoři

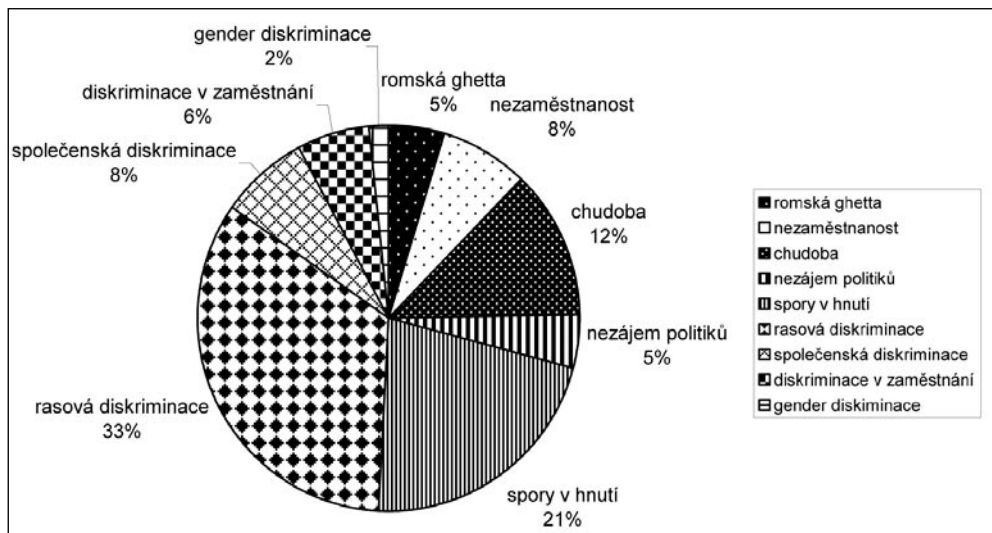
V grafu,³² který zobrazuje sebe-definiční rámce z roku 1992, jsou také znázorněny tři širší oblasti, kam lze jednotlivé typy rámců umístit – socioekonomická (tečkované části), politická (proužkované) a kulturní (čtverce). Je vidět, že na počátku devadesátých let jsou dominantními oblastmi politická a kulturní, což může být spojeno s očekáváním politické emancipace romského hnutí a v souvislosti s uvedením svobodných voleb také s proniknutím do politické sféry. V kulturní oblasti jde pak patrně o narovnání asimilačního přístupu předchozího režimu k Romům.

V případě *definice, diagnózy* problému, se kterým se romské hnutí potýká v roce 1992, jasně vede rasová diskriminace, v tomto období často ztotožněná s útoky právě se rozvíjející subkultury skinheads (graf 2). Problémy s formováním jednotné agendy požadavků romského hnutí, do kterého byly vkládány naděje jako do svébytného aktéra na československé politické scéně, jsou pak dalším výrazným mikro-rámcem.

Mezi prognostickými rámci v roce 1992 jsou dominantním řešením opatření v politické sféře – totiž zformování relevantní romské politické strany (nebo širše pojatého, do občanské sféry situovaného romského hnutí). Dále jsou viditelná očekávání od rozvoje soukromého

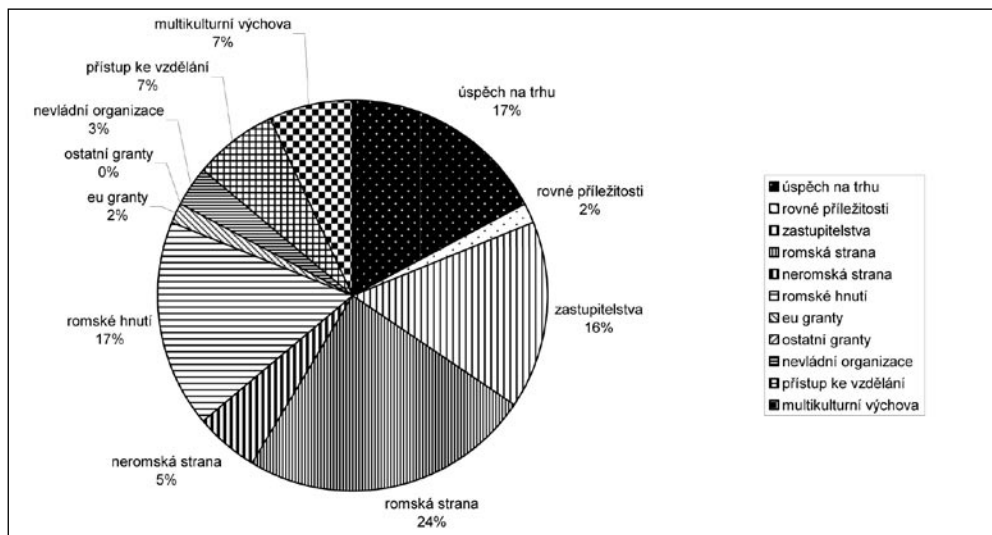
vlastnictví a tržních mechanismů, což má pravděpodobně za následek jinak poněkud atypické očekávání řešení romské problematiky, popř. špatného (ekonomického) postavení Romů ve společnosti, uvolněním či liberalizací trhu (graf 3).

Graf 2: Diagnostické rámce 1992

Zdroj: Autoři

Graf 3: Prognostické rámce 1992

Zdroj: Autoři

Motivační rámce, jak již bylo uvedeno, nejsou romskými a pro-romskými aktivisty příliš akcentovány, a jelikož byl identifikován pouze jejich malý počet, nebylo příliš účelné je i díky nedostatku místa zpracovávat do samostatného grafu. Nicméně v Příloze 1 – Rámce 1 – Rámce 1992 jsou v celkovém grafickém přehledu tyto rámce zaznačeny. V této příloze jsou také zaznačeny jednotlivé vazby rámců. Zaznamenáním takových společných výskytů rámců lze částečně vysledovat jejich důležitost a častost spojení s jinými interpretačními kódy. V roce 1992 připadá na jeden rámeček 1,29 vazby k dalším rámcům. Toto číslo nepatří k největším, navíc velká část vazeb se vztahuje k rámci „národnostní menšina“ a k jejímu uplatnění v politické sféře (především rámce „romská strana“). Viditelnějšími se stávají i vazby na rámeček „rasové diskriminace“.

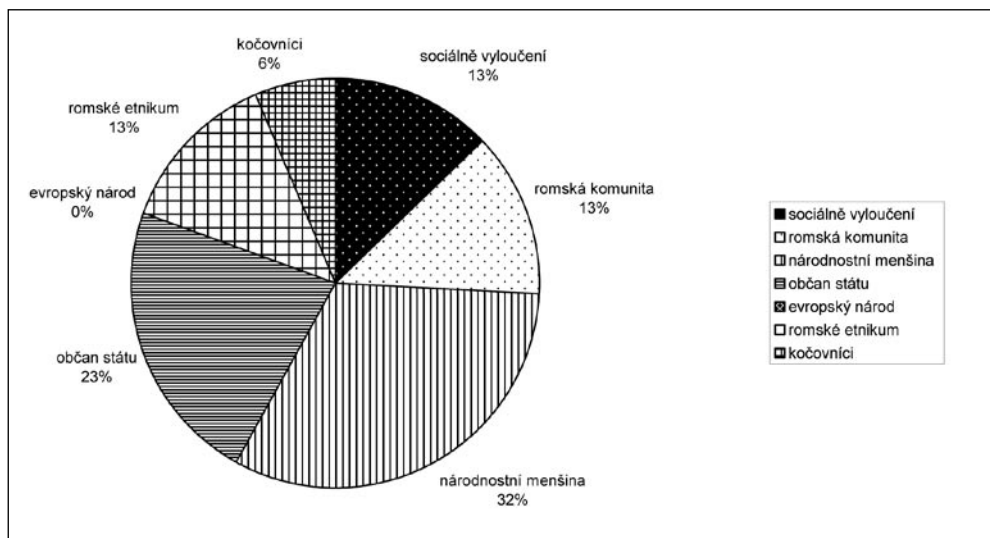
5. Framing a romské hnutí v období 1993–1997 (rok 1996)

V Ústavě ČR byli tedy Romové na základě Listiny základních lidských práv a svobod charakterizováni jako národnostní menšina a byla jim přiznána specifická práva etnických menšin. V návaznosti byla zřízena v roce 1994 jako poradní orgán Rada pro národnosti vlády České republiky (za romskou menšinu se v roce 1996 účastnili Ondřej Giňa, Stanislav Daniel a Vladimír Oláh), jejímž cílem bylo diskutovat a konzultovat jednotlivá opatření týkající minorit na území České republiky. Rozdělení republiky však znamenalo pro Romy ještě jeden nepříjemný aspekt spojený se schváleným zákonem č. 40/1993 Sb. o nabytí a pozbytí státního občanství ČR, který pro mnoho z nich znamenal, že se de facto stali osobami bez státní příslušnosti. Ve Vládní zprávě o stavu romské komunity (1993) se již v dubnu 1993 píše: „Lze předpokládat, že minimálně jedna třetina Romů usazených v ČR se narodila na Slovensku, část Romů, fakticky žijících v ČR, není a nemůže být přihlášená k trvalému pobytu, a tím ani nemá právní předpoklady k získání státního občanství“ (citace z Miklušáková 1999: 267). Tento zákon byl také kritizován rozličnými zahraničními a mezinárodními aktéry (Human Rights Watch, KBSE, „Helsinská komise“ Kongresu USA, ad.). Tento tlak však ještě nevedl ke změně legislativy, nicméně v dubnu 1996 zareagovala vláda na tříletou kritiku mezinárodních institucí (Rady Evropy, OBSE, UNHCR, Kongresu USA) a českých nevládních organizací (Český helsinský výbor, HOST, Tolerance ad.) a navrhla novelizaci zákona o občanství, kterou parlament 26. dubna přijal a povoloval výjimky pro udělení českého občanství „v odůvodněných případech“.

Po roce 1993 se také začaly množit případy rasových útoků na romskou menšinu – případy jako vraždy Tibora Danihela, Tibora Berkiho znamenaly další, opětovnou a stupňující se kritiku opatření české vlády proti rasově motivovanému násilí od českých a zahraničních institucí – Ministerstva zahraničí USA, Českého helsinského výboru, Human Rights Watch, European Roma Rights Centre ad. Kauzou se stává i situace kolem bývalého koncentračního tábora v Letech. Tlak se začal stupňovat i ze strany Evropské komise, která v roce 1997 definovala stav v kandidátských zemích jako „obecně uspokojivý až na situaci romské menšiny, jež vzbuzuje obavy“ (Evropská komise 1997), a řešení romské otázky začalo být chápáno jako nedílná součást přístupového procesu.

U sebe-definičních rámců v roce 1996 má stále výraznou převahu politická oblast (národnostní menšina, občan státu) a poněkud ustupují kulturní sebe-definice na úkor sociálně-ekonomických charakteristik (graf 4 – Sebe-definice 1996).

Graf 4: Sebe-definice 1996

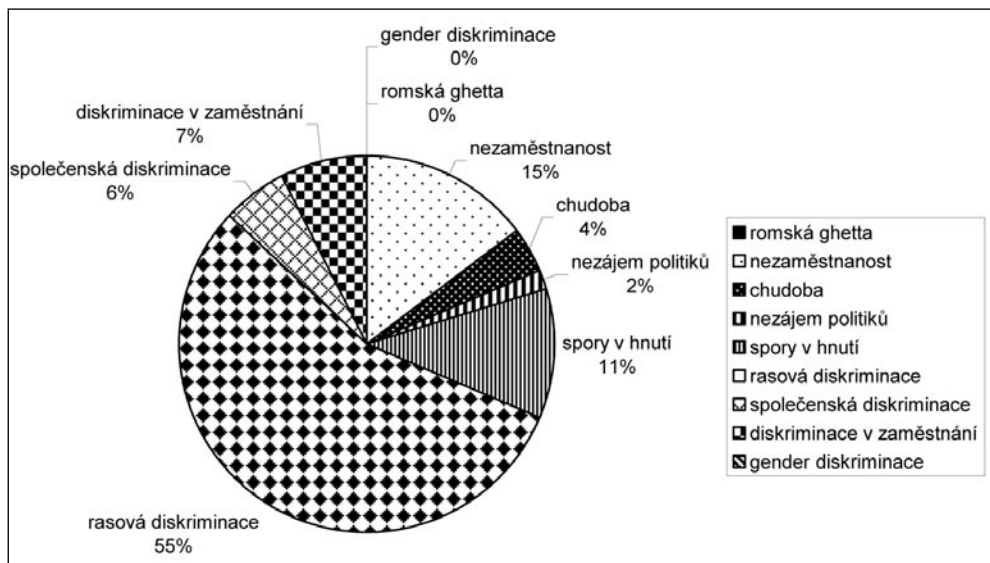
Zdroj: Autoři

Rasově motivované násilí (spolu s rasistickými projevy představitelů SRP/RSC a jejich volebním úspěchem, kdy získali ve volbách do Poslanecké sněmovny ČR 8,01 %) a neúspěšné pokusy o romskou reprezentaci v rámci stranické soutěže se pravděpodobně projevují i v dominanci a poměru jednotlivých rámců romského hnutí v roce 1996 (graf 5 – Diagnostické rámce 1996). Narůstá pozornost a zaměření na občanskou sféru a výrazný podíl získávají rámce spojené s profilací jednotného romského hnutí, stejně jako požadavek na přítomnost romské minority v politickém procesu obecně. Také v návaznosti na konstatování institucí, jako je Akademie věd ČR, že liberalizace trhu práce zdvojnásobila nezaměstnanost Romů, lze patrně interpretovat procentuální nárůst socioekonomických diagnostických rámců.

Zatímco problém rasové diskriminace je stabilně nejrozšířenějším rámcem a rámcem, ke kterému odkazuje nejvíce vazeb (Příloha 2), rámec nabízející řešení problémů zformováním vlastní politické strany klesá o třetinu oproti roku 1992. Přesto zaměření na „politickou“ sféru je celkově v rámci prognostického rámování stále výraznějším (graf 6 – Prognostické rámce 1996).

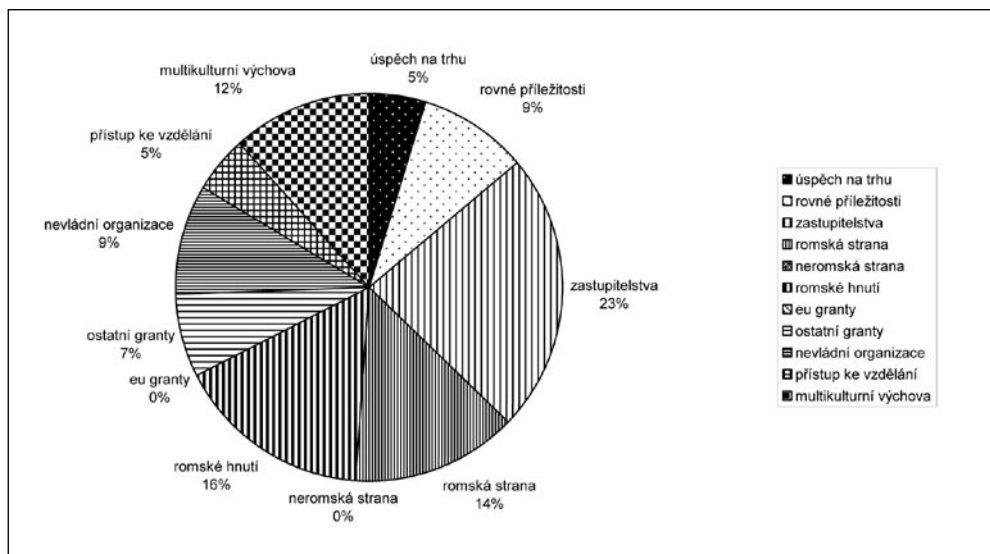
Celkové schéma struktury rámců v Příloze 2 – Rámce 1996 ukazuje výraznou centralitu rámce „rasová diskriminace“ a více vazeb mezi jednotlivými rámci oproti roku 1992. V neposlední řadě s tím také souvisí nejvyšší míra propojenosti ze všech analyzovaných let – na jeden rámec připadá 1,97 vazby.

Graf 5: Diagnostické rámce 1996

Zdroj: Autoři

Graf 6: Prognostické rámce 1996

Zdroj: Autoři

6. Framing a romské hnutí v období 1998–2007 (rok 2006)

Zlomovým momentem po roce 1996 a zároveň reakcí na silnou zahraniční i domácí kritiku, zejména v souvislosti s exodem Romů do zahraničí, byla tzv. Bratinkova zpráva („Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti“ – usnesení Vlády ČR 686/1997). Bratinka jako předseda Rady pro národnosti vlády České republiky nechal vypracovat komplexní zprávu, která poukazovala na vzrůstající sociální problémy, zejména nezaměstnanost (také na diskriminaci romské menšiny na pracovním trhu) a s tím související nárůst kriminality. Důležitost zprávy nebyla dána pouze analýzou současného stavu, ale i kritikou vládního přístupu spolu s požadavky na výraznější ochranu etnických (a speciálně romské) menšin na území České republiky. Výsledkem bylo ustavení Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity,³³ která byla prvním poradním orgánem, jenž měl za úkol zastupovat přímo romskou menšinu a podílel se na tvorbě integračních koncepcí.

Přesto se Bratinkova zpráva neobešla bez kritických výhrad ze strany samotné komunity (resp. ze strany aktivistů, kteří se nepodíleli na jejím vzniku – připravovanou zprávu 27. srpna 1997 odmítlo např. shromáždění romských představitelů a zástupců z Čech a Moravy v čele s Ondřejem Giňou a navrhovalo vlastní doporučení, údajně lépe reflektující současný stav minority). Aniž by díky omezenému rozsahu textu bylo možné blíže monitorovat další výstupy opatření a výstupy Komise, je třeba ještě zmínit, že nejasné vymezení kompetencí a funkcí úřadu, jeho malý dopad na tvorbu politik, stejně jako nepřehledné delegování představitelů z řad romského hnutí (nejdříve v počtu šesti, od roku 1998 dvanácti a od roku 2001 třinácti), které bylo prohlašováno částí romských aktivistů za nereprezentativní, vedlo k další kritice z řad romského hnutí, kterou se nepodařilo eliminovat. Na sklonku devadesátých let začalo také docházet (i díky působení Petra Uhla jako předsedy meziresortní komise) k prohloubení politik, které měly zahrnovat aktivní ochranu práv menšin ve veřejném životě, podporující ochranu menšinové identity, jazyka a kultury (odstavec se opírá o Vermeersch 2006: 87).

Tématem, které formovalo rámce hnutí v roce 2006, byla bezpochyby situace kolem vystěhování vsetínských Romů, a tedy kauza kolem starosty Jiřího Čunka, stejně jako dosud neuspokojivě vyřešená situace kolem bývalého koncentračního tábora v Letech u Písku. Vsetínská kauza dále akcelerovala otázku hrozby sociálního vyloučení části romské minority, která se promítla i do výstupů odborné veřejnosti (Analýza sociálně vyloučených romských lokalit společnosti Gabal, Analysis & Consulting 2006) a akademické debaty (viz kapitola 2 tohoto textu). Předmětem diskuse se v tomto smyslu stala i otázka, *kdo* má být příjemcem státní podpory a jak tento subjekt definovat (tamtéž). V rámci vývoje romského hnutí je rok 2006 zajímavý také pokusem vytvořit jednotnou platformu hnutí – Parlament Romů ČR. Iniciátorem aktivity se stal Milan Ščuka a ta byla zpočátku romskými aktivisty očekávaná s velkými nadějemi. Finanční nejasnosti kolem Ščukových projektů ale nakonec vedly k nezdaru celého záměru (Wail Khazal 5. 6. 2008).

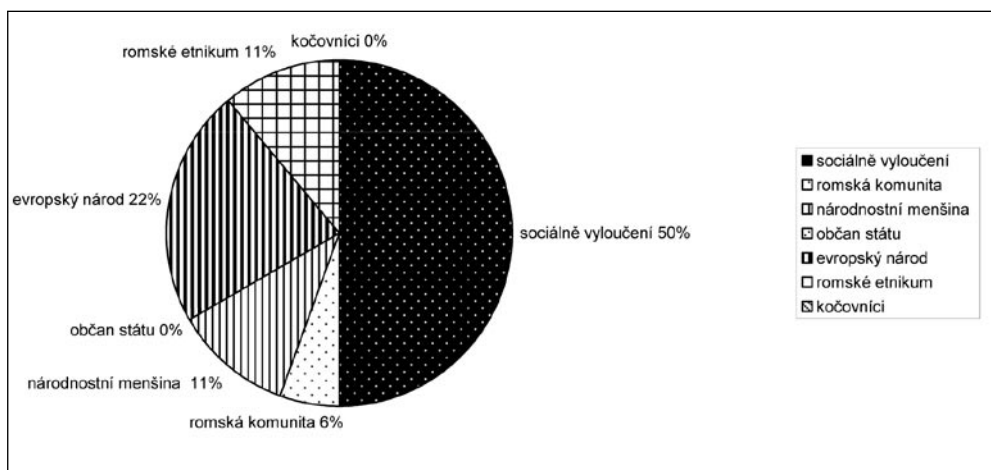
V celkovém schématu interpretačních rámců za rok 2006 (Příloha 3 – Rámce 2006) můžeme identifikovat průměr 1,43 vazby na rámec. „Nadstandardně“ četné vazby lze spatřovat mezi rámci (romská) ghetta a sociálně vyloučení nebo mezi grantovými dotacemi (mimo EU zdrojů) a nevládními organizacemi, které s nimi manipulují.

V našem výzkumu lze také sledovat změny v sebe-identifikaci hnutí (graf 6 – Sebe-definice 2006). Ke slovu se velmi pravděpodobně začínají dostávat rámce reflektující veřejnou debatu a stále častější akcentaci definice cílové skupiny na základě individuálních socioekonomických charakteristik („sociálně vyloučení“). Oslabují dříve dominantní rámce založené na kolektivním národnostním či individuálním občanském principu. Narůstá charakteristika subjektu coby evropského národa na transnacionální rovině, což asi lze mimo jiného přičítat vstupu České republiky do Evropské unie, a očekáváním, která s tímto aktem byla spojována u romského hnutí, postupující transnacionalizaci a zvyšující se roli této instituce coby donora, zároveň garanta a arbitra ochrany práv menšin (srov. také Císař 2008: kap. 8).

Pokud shrneme vývoj sebe-identifikačních rámců za všechny tři roky, vidíme, že (patrně v souvislosti s některými charakteristikami politického kontextu, např. se státní politikou sociálního začleňování, která se orientuje na sociálně-ekonomickou oblast) narostly sebe-definiční rámce v socioekonomické oblasti postupně z 8 % v roce 1992 přes 26 % v roce 1996 až na 56 % v roce 2006. V souvislosti s tím klesá sebe-definice v politické (z 50 % v 1992 na 33 % v 2006) a kulturní rovině (z 46 % v 1992 na 11 % v 2006). V rámci diagnostických rámců (graf 7) se začíná objevovat také problém genderové diskriminace, v tomto roce spojen s působením ženské sekce sdružení Slova 21, skupiny Manushe. Ubývá také trvale nejsilnější rámec „rasové diskriminace“, nicméně i pokles na polovinu hodnoty z roku 1996 z něj dělá pořád nejvýraznější diagnostický rámec. Zajímavý je také nárůst rámce „nezájem politiků“ (z 2 % v roce 1992 na 5 % v 1996 k 20 % v roce 2006), jenž nejspíše vypovídá o dlouhodobém zklamání z činnosti a role politické reprezentace v procesu integrace.

U prognostických rámců (graf 8) je výrazným rámcem zformování reprezentace romského hnutí v rámci stávajících politických stran („neromská strana“), a tedy oslabení snah o konstituci politické strany na menšinovém či etnickém základu. Pokud shrneme vývoj prognostických rámců za sledované roky, tak na rozdíl od rámců diagnostických, které jsou umístěny

Graf 7: Sebe-definice 2006

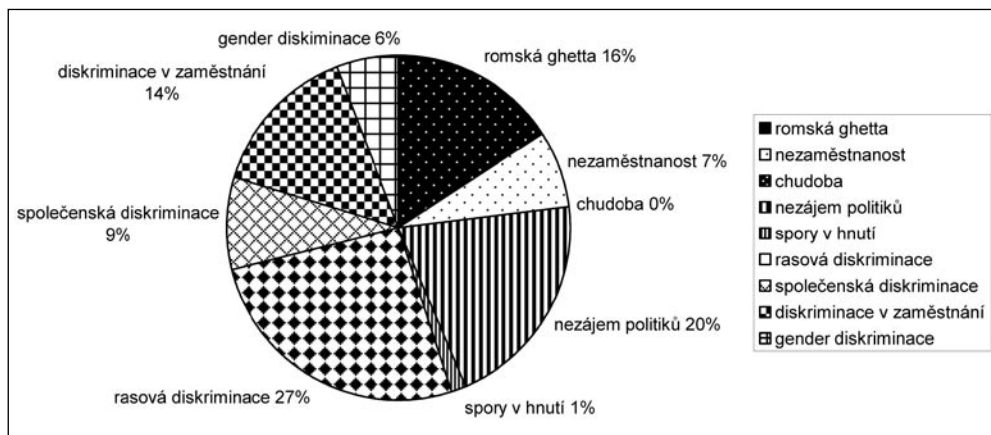

Zdroj: Autoři

spíše do kulturní oblasti, je řešení problému romské integrace na prognostické rovině spojeno spíše s politickou oblastí. Ta je již od roku 1992 stabilně dominantní rovinou řešení problematiky integrace (67% v roce 1992, 69% v roce 1996 a 78% v roce 2006).

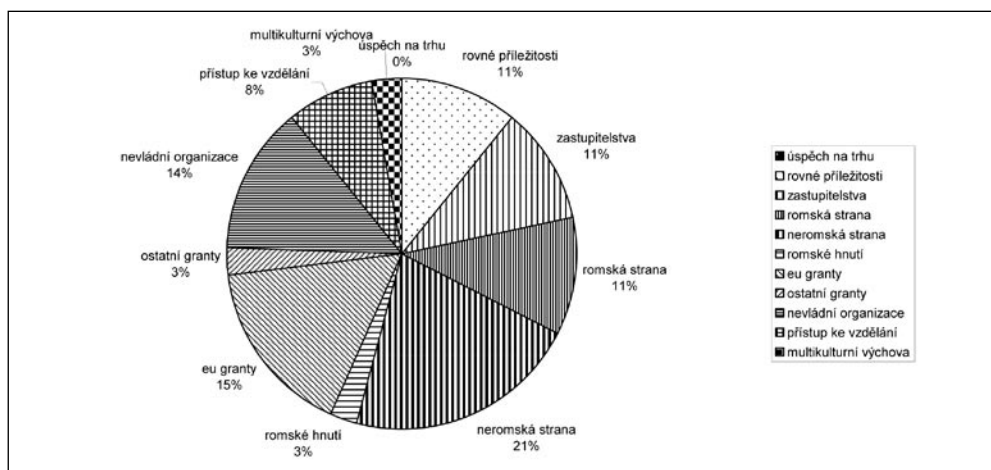
V roce 2006 (graf 9) se častějším tématem stávají také evropské granty a podpora Evropské unie. Tyto strukturální fondy byly často určeny nevládním organizacím, které s těmito prostředky dále pracovaly. Jednou z oblastí, kterou tyto fondy podporovaly a jejíž rozvoj se odráží i v našem grafu, jsou „rovné příležitosti“. V případě nárůstu rámce „nevládní organizace“

Graf 8: Diagnostické rámce 2006

Zdroj: Autoři

Graf 9: Prognostické rámce 2006

Zdroj: Autoři

je pak třeba dodat, že toto navýšení je velmi pravděpodobně způsobeno rozvojem podpůrných (sociálních) programů na pomoc romskému hnutí, a tedy i stále větším objemem finančních prostředků, jimiž tyto organizace disponují. Opět ale připomeňme,³⁴ že tyto finanční a jiné prostředky nebyly ve velké většině alokovány explicitně na pomoc romskému hnutí, ale směřovaly obecně k sociálnímu začleňování (nejen Romů) nebo na rozvoj kulturních aktivit národnostních menšin (včetně Romů). Bližší diskuse příkladu posunu v zaměření diagnostických rámců směrem k dominantní socioekonomické oblasti (podíl rámců stoupal od 8 % v roce 1992, 26 % v roce 1996 až na 56 % v roce 2006) a možné spojení akcentace individuálních (svou povahou spíše) socioekonomických rámců k finančním zdrojům (zejména z programů Evropské unie) je poslední částí tohoto textu.

7. Fondy Evropské unie

Jak uvádí Mareš (2006: 5), „...koncepty ‚exkluze, inkluze a koheze‘ se etablovaly v politickém diskurzu Evropské unie a zřetelně ovlivňují ideologii i praxi její sociální politiky a tím, byť v různé míře, též ideologii i praxi sociální politiky jednotlivých zemí Evropské unie – včetně České republiky“. A totéž je možné říci o činnosti neziskových organizací v ČR zabývajících se těmito tématy. Stoupající podpora neziskového sektoru jako nezávislého elementu zprostředkujícího integraci diferencovaných skupin do společnosti a zároveň kultivujícího občanskou společnost byla ze zdrojů Evropské unie nastartována již během přístupového procesu (např. program PHARE na podporu romských komunit).

Následovaly další evropské programy jako např. Operační program Rozvoj lidských zdrojů (OP RLZ), Program Iniciativy Společenství EQUAL a Společný regionální operační program (SROP), Národní rozvojový plán (RPS) ad. V roce 2006 bylo již ze strukturálních fondů čerpáno celkem 621,7 milionu eur (strukturální fondy, především ESF, pokryly na integraci Romů do roku 2006 275 mil. EUR).³⁵ V souvislosti s doplňujícími daty z dotazníkového šetření, do kterého bylo zařazeno celkem 20 organizací věnujících se činnosti dotýkající se romské minority, lze zdroje pocházející ze strukturálních fondů Evropské unie vyhodnotit jako dominantní (11 organizací uvedlo různé evropské programy jako svůj hlavní projekt od roku 2000 a 10 organizací zařadilo tyto programy na druhé místo důležitosti).³⁶ Tyto *sociální* programy směřovaly tematicky k snížení rozdílů mezi regiony EU a byly „finančním nástrojem EU pro investice do rozvoje lidských zdrojů, prostřednictvím podpory zaměstnanosti, sociální inkluze, celoživotního vzdělávání a rovných příležitostí“ (www.esfcr.cz). Ve vztahu k romské minoritě je v tomto ohledu zajímavé, že ačkoliv k ní bylo směřováno velké procento rozdělovaných finančních prostředků, nebyla v nich *explicitně* definována jako recipient. Výsledkem bylo (v kontextu vyhodnocení romské minority jako jedné ze skupin nejvíce ohrožené *sociálním vyloučením*) situování podpůrných prostředků k této cílové skupině z více operačních a jiných evropských programů, což mělo za následek mimo jiné i neshody mezi jednotlivými sektory nevládních organizací. S ohledem na zaměření textu je pak důležité, že za cílovou skupinu byly v jednotlivých sekcích (které *fakticky* směřovaly k podpoře romské menšiny) definovány „osoby obtížně integrovatelné“, „osoby postižené diskriminací“ či „sociálním vyloučením“. Příjemci byli tedy charakterizováni na základě svých *individuálních* charakteristik nikoliv skupinového původu či příslušnosti. Vezmeme-li do úvahy naše dotazníkové šetření,

kde 60 % z analyzovaných romských či pro-romsky orientovaných sdružení uvedlo jako cílovou skupinu své činnosti „sociálně vyloučené“, lze předpokládat, že mohlo dojít k ovlivnění diskurzu a tvorby kolektivních rámců, také proto, že větší část (58 %) organizací uvedla, že na donory „bere často zřetel při své činnosti“. Pokud tuto skutečnost srovnáme s grafem „Sebe-definice 2006“, vidíme, že se mikro-rámec „sociální vyloučení“ výrazně promítá i zde (50 %).³⁷ Tato dominance svou povahou spíše individuálních socioekonomických rámců může mít pochopitelně i vliv na další potenciální vývoj *kolektivní* mobilizace (zejména v politické rovině, respektive v rámci profilace a prezentace v ní) a utváření *kolektivní* identity (Melucci 1995, Polletta a Jasper 2001).

8. Závěr

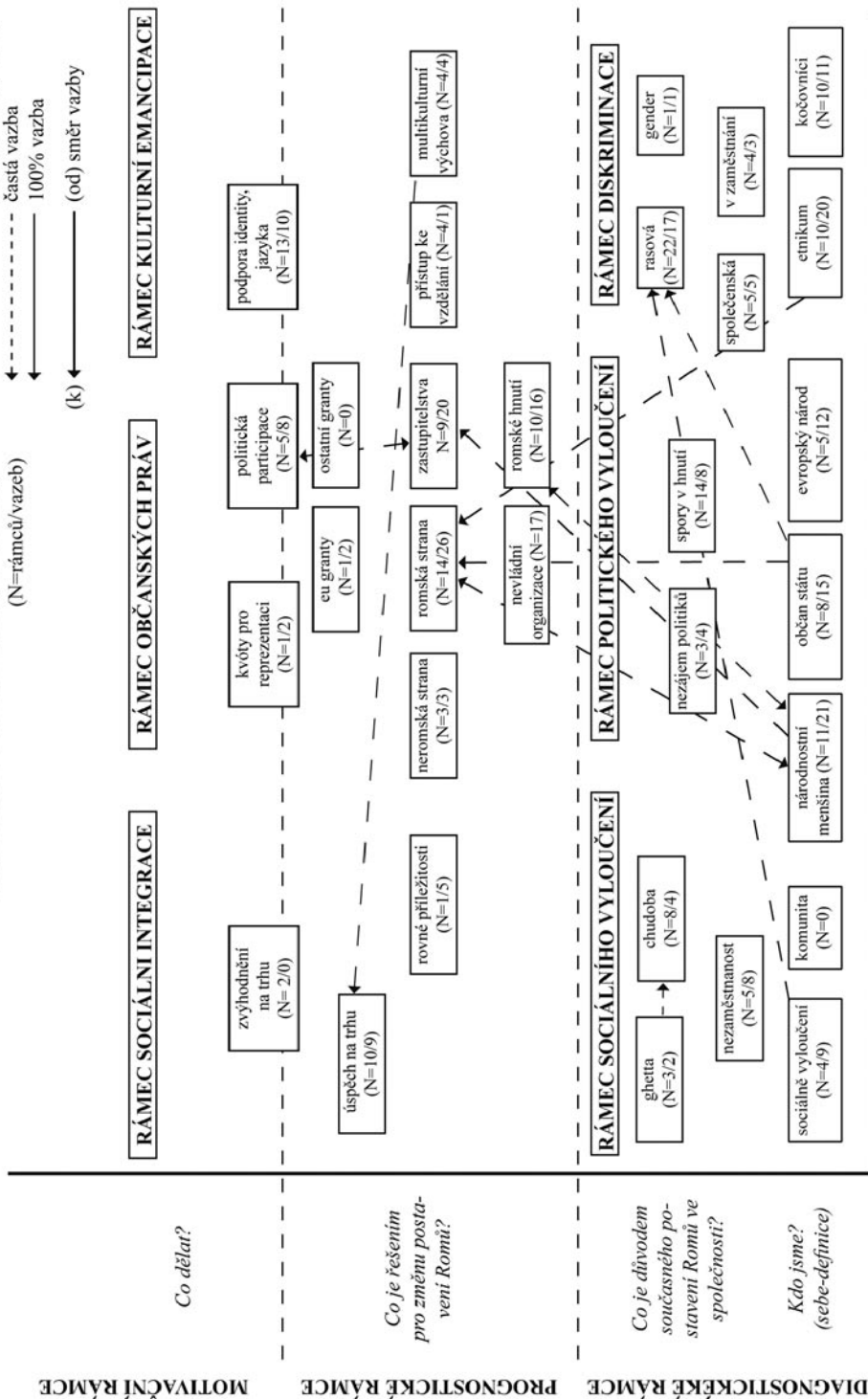
Z výzkumu lze vyvodit několik závěrů: 1) obecně ve vztahu k výzkumu rámců článků ukazuje, že v praxi je v některých případech obtížné definovat přesnou hranici v typologii jednotlivých (především diagnostických, prognostických a motivačních) rámců; 2) velká většina rámců ve vybraných letech se soustředila na diagnostickou a prognostickou oblast, konkrétní způsoby a opatření, jež by vedly k pobídkám a mobilizaci jedinců, jsou spíše ojedinělé; 3) k použití metafor či dalších jazykových konstrukcí u jednotlivých rámců dochází v tomto případě velmi zřídka; 4) oproti původním předpokladům v odborné literatuře, že mezi jednotlivými sebe-definičními, diagnostickými a prognostickými rámci může existovat jasná vazba, z výzkumu vyplývá, že vazby mezi jednotlivými rámci jsou spíše volné a někdy nepřilíš časté (jedinou výjimkou je rámec „rasová diskriminace“ v roce 1996, který celkem zřetelně zaujímá ústřední pozici ve schématu a ukazuje na něj větší počet ostatních interpretačních rámců); 5) je také rámcově možné volně identifikovat horizontální rozdělení jednotlivých rámců dle oblastí, do které jsou situovány. Zda do politické, kulturní či socioekonomické sféry, byť v některých případech je to obtížné a oblasti se překrývají, podobně jako řečové žánry; 6) v ČR (ČSFR) je u sledovaných roků patrná změna dominance jednotlivých rámců a oblastí, do kterých jsou situovány (politická/kulturní/socioekonomická). V devadesátých letech je to zejména politická oblast (kde byla Romům přiznána nová politická práva), kam byly vkládány naděje a která byla akcentována, o deset let později jsou to pak viditelně sociální aspekty, spojené s tíživou životní situací části romské menšiny. V souvislosti s teoretickou částí práce lze tak z jiného úhlu pohledu konstatovat, že v dominanci mezi jednotlivými oblastmi (resp. rámci v nich) v periodických romského hnutí se odráží některé společenské předpoklady o tom, jakou má mít daná oblast podobu a důležitost; 7) je patrné, že asi i v souvislosti s rozsáhlejším vstupem finančních prostředků (nejen) z Evropské unie, které se spíše než na etnika či menšiny na kolektivním/etnickém základu soustředily na pomoc „sociálně postiženým“ bez dalších přívlastků, se začínala prosazovat podobně zarámovaná sebe-definice hnutí (resp. jednotlivců v něm). A přestože i tyto grantové programy ze strukturálních fondů Evropské unie jsou pochopitelně pouze jedním z faktorů, které mohou mít vliv na profilaci romského hnutí v ČR, je otázkou, jak a do jaké míry se toto těžiště rámování spíše v *individuální* socioekonomické sféře projeví v dalším potenciálu pro *kolektivní* mobilizaci hnutí.

PŘÍLOHA 1- RÁMCE 1992 (N=192/247)

(N=rámeců/vazeb)

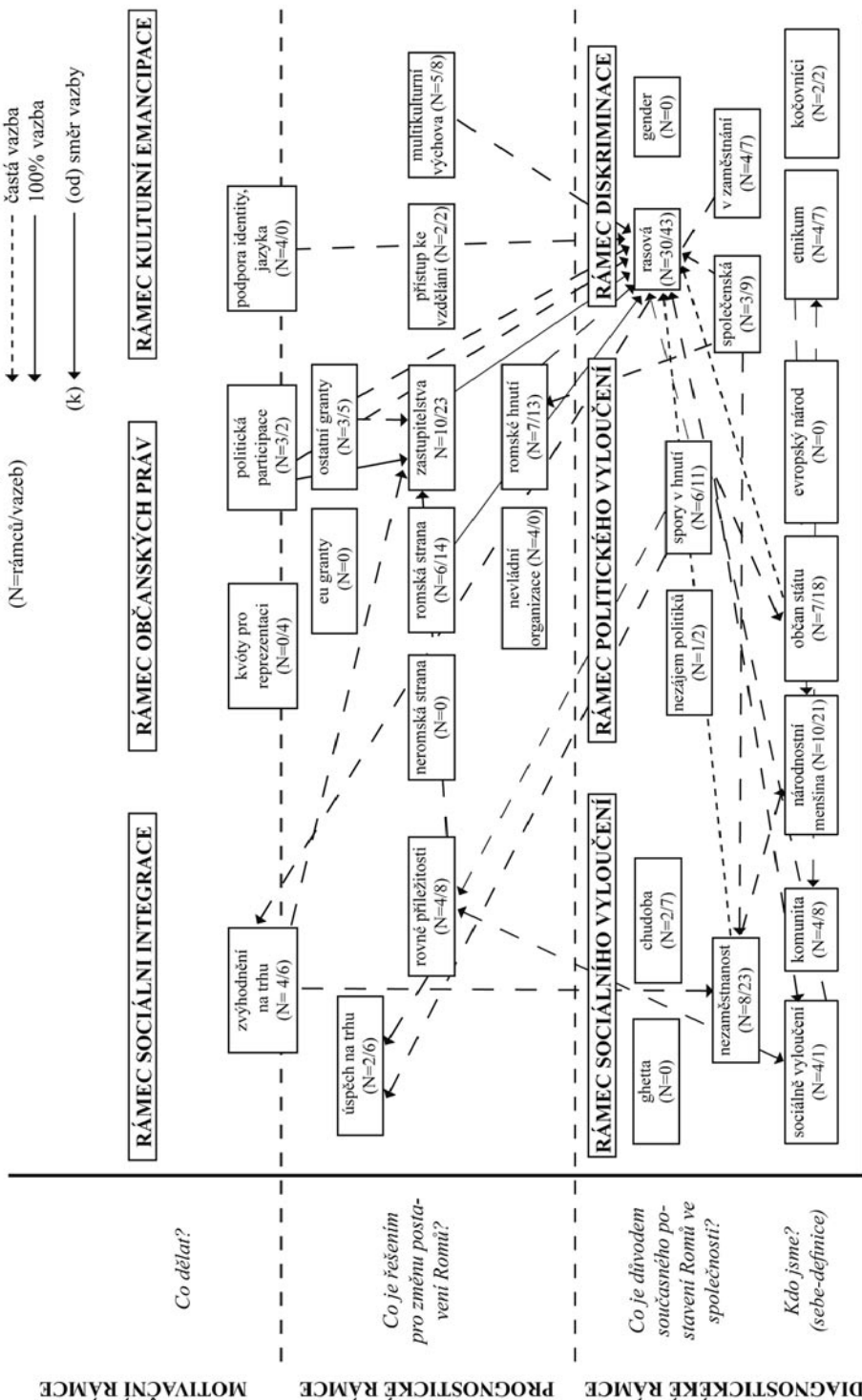
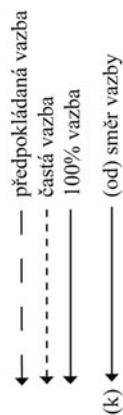

(k) ————— (od) směr vazby

PŘÍLOHA 2- RÁMCE 1996 (N=139/274)

(N=rámeců/vazeb)

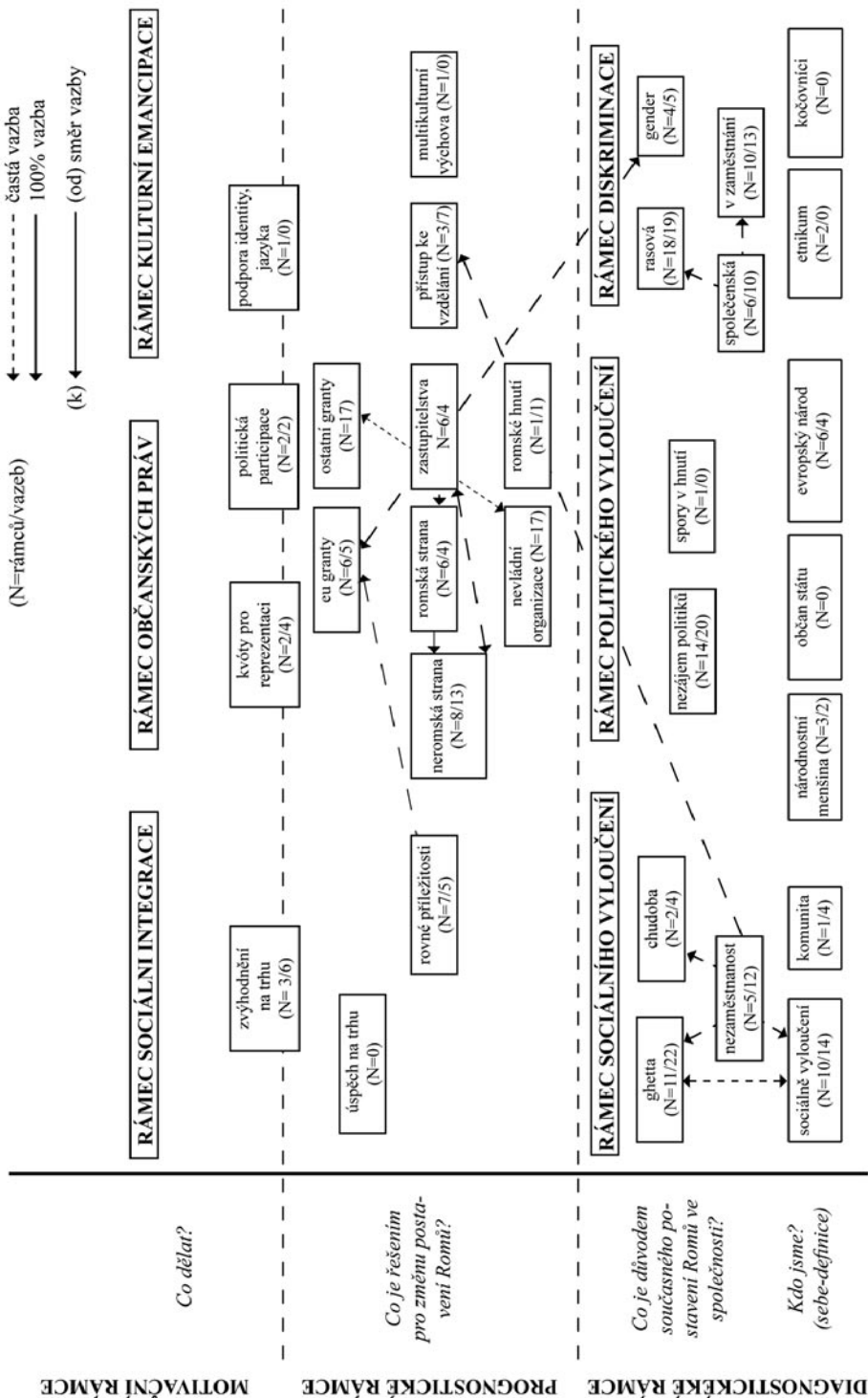

MOTIVAČNÍ RÁMCE

PROGNOSTICKÉ RÁMCE

DIAGNOSTICKÉ RÁMCE

PŘÍLOHA 3- RÁMCE 2006 (N=140/200)

--- předpokládaná vazba
 - - - - - častá vazba
 ————— 100% vazba
 (k) ————— (od) směr vazby

MOTIVAČNÍ RÁMCE   PROGNOSTICKÉ RÁMCE   DIAGNOSTICKÉ RÁMCE

Poznámky:

1. Užítí či neužítí uvozovek jako symbolické zachycení názorové pozice autora se již dříve dostalo také do názvu přehledových či recenzních studií (viz Tošner 2006).
2. Jako ilustrační příklad sporu lze uvést pasáž z článku M. Jakoubka (2006: 365, kurzíva přidána): „Centrální potíž takřka veškerých dosavadních bádání o ‚Romech‘ spočívala v představě, že ‚Romové‘ (jakožto Romové, resp. jako skupina, minorita, komunita etc. *Romů*) existují, bylo potřeba za nimi zajít a podrobit je zkoumání... A výsledek? Absolutní zmatek, kdy ‚Rom‘ je vlastně každý a zároveň nikdo, kdy ‚Romové‘ jsou skupina, která je vymezena barvou pleti, resp. ‚antropologickým typem‘, a zároveň jazykem či kulturou, kdy si ‚Romové‘ vyprávějí pohádky, živí se pletením košíků a vykládáním karet a zároveň sedí v parlamentu a budují na mezinárodních setkání romský národ, kdy jsou diskriminováni a žijí v ghettech, ale zároveň defraudují miliony z našich daní nebo tyjí ze státních dotací, protože jejich příbuzní jsou členy komisí, které tyto dotace přidělují, a tudíž žijí v honosných vilách, kdy publikují knihy a vydávají periodika a zároveň mají kulturu, která je typicky kulturou orální, kdy se jim musí říkat ‚Romové‘, ale někteří z nich si říkají Cigáni etc. etc. Většího Frankensteinů si lze představit jen stěží. A jen si zkuste pomyslet na to, jaké asi mají *tito* ‚Romové‘ potíže?“
3. Diskurzivní pole je dynamickým terénem, ve kterém probíhají zápasy o význam (Steinberg 1999: 748). Pole jsou historicky a kontextuálně závislá, částečně strukturovaná skrze hegemonii a slovníky, symboly a významy v něm jsou dialogické (Steinberg 1998: 856), přičemž ale přímo *nedeterminují* tyto významy a hodnoty, spíše formují limity kulturního jednání a jeho nástroje jeho tvorby (Spillman 1995: 140). „Diskurzivní pole vznikají nebo se vyvíjejí v průběhu diskuse a debaty o sporných událostech a problémech a nezahnují pouze potencionálně relevantní kulturní materiál (např. víru, hodnoty, ideologie, mýty a příběhy, primární rámce), ale také různé soubory aktérů, jejichž zájmy jsou propojené, ačkoliv rozdílné, se spornými problémy nebo událostmi a s těmi, kdož uplatňují nároky na to, co má nebo nemá stát s těmito problémy a událostmi“ (Snow 2004: 402).
4. Diskurzivní příležitosti definují Koopmans a Olzak (2004: 2002) jako „aspekty veřejného diskurzu, které podmiňují šance daného sdělení pro jeho šíření ve veřejné sféře“.
5. Zda např. aktivisté akcentují integraci více v oblasti sociální či kulturní – použijeme-li na tomto místě text Pavla Barši reagující na příspěvky a texty plzeňských antropologů: zda by měla dle romských aktivistů „... vláda přenést těžiště svých integračních politik z pole kulturní identity na pole sociální“, zda by měla „obrátit priority a část prostředků věnovaných doposud na etnické povznesení Romů převést na pole sociálního vyloučení“ (Barša 2005b: 76). Štěpěním prvkem pak v rámci veřejné diskuse této otázky je, zda „úplné popření kulturního a symbolického aspektu vyloučení, k němuž tihnou někteří autoři plzeňské skupiny (myšleno především Jakoubek a Hirt – pozn. autora), jen nenahrazuje jednu jednostrannost jinou“ (tamtéž). Stigmatizace, takto Goffmanem popsána strategie sebeobrany (Goffman 2003), plynoucí z hesla „Romové neexistují“, pak v tomto směru může působit jako katalyzátor a protireakce snah romských aktivistů na kulturní rovině. Jak uvádí Barša (2005b: 77): Co má dělat menšina, která je podrobena české romofobii? ... stěží můžeme chtít po těch, kteří jsou stigmatizováni jako Romové, aby své pronásledovatele s Jakoubkovou knihou v ruce přesvědčovali, že se mýlí, neboť Romové jako etnická skupina neexistují (tamtéž).
6. Které jsou jistým „voláním do zbraně“ (Benford a Snow 1988: 199, Benford a Snow 2000: 617).
7. *Resonance* označuje „míru, do které dané sdělení provokuje reakci a odezvu“ (Koopmans 2004: 374, ale srovnej s Benford a Snow 1992 a 2000: 619–620; Gamson 1992: 135). Jelikož se tento text orientuje výhradně na rámce romských a pro-romských aktivistů, nikoliv na veřejný diskurz, i koncept resonance je v tomto textu vymezen úžeji – týká se pouze rozšíření daného sdělení v rámci hnutí či analyzovaných periodik.
8. Tyto pasáže doplňují údaje z dotazníkového šetření romských či pro-romských organizací.
9. Pro bližší diskusi definice např. Diani 1992.
10. Příkladem může být Člověk v tísni, Romea nebo brněnský IQ Roma servis.
11. *Mikro-rámce* (srovnej s Johnston 1995) označují interpretativní schémata či kognitivní strukturu na

nížší úrovni agregace. V analyzovaném textu (či obecně v daném diskurzivním prostoru) obsahují však více informací než jen deskriptivní označení daného slova či slovního spojení pomocí znaků a nelze je s nimi automaticky ztotožnit.

12. Jednotlivým obdobím se budeme věnovat blíže v kapitolách jim určeným. Je zde ale nutné zmínit, že jednotlivá opatření (či dotační programy – viz níže) nebyla zaměřena *expressis verbis* na „romské hnutí“, nýbrž obecně na národnostní menšiny v ČR a jejich činnost. Pro přehlednější a zjednodušení však budeme mluvit výhradně o opatřeních týkajících se romského hnutí.
13. Použit by bylo možné např. periodizaci v Ramadan 2008, která se ale, přestože je aktuálnější, soustředí spíše na samotný výklad textů národních politik a nevztahuje se na rozdíl od Vermeersche na širší národní a nadnárodní politický kontext.
14. V tomto roce bylo využíváno i dostupných elektronických verzí periodik.
15. Nebo takových organizací, které velmi často pracují s Romy v rámci poskytování sociálních služeb a svou cílovou skupinu definují jako „sociálně vyloučené“.
16. Vazby jsou graficky znázorněny v Příloze 1–3. Pro tento účel byly vytvořeny dvě kategorie rámců v závislosti na jejich množství výskytu v daném roce:
  - 1) Když se rámec, u kterého jsme hledali společný výskyt dalších rámců v jednom článku, objevil za rok častěji – více než 5x, za tzv. *úplnou vazbu* bylo považováno, pokud se v analyzovaném roce vyskytoval v jednom článku zároveň s jiným rámcem ve 100% případů. Pokud se tyto rámce spolu objevily ve více než 50% případů (včetně), jde o *častou vazbu*. Za tzv. *pravděpodobnou vazbu* bylo považováno slabší spojení – pokud se ve stejných člancích objevil i další rámec v 49%–33%.
  - 2) Pokud se zkoumaný rámec vyskytoval v daném roce v menším množství (4x nebo nejméně 3x), nelze hovořit přesvědčivě o *úplné vazbě*. Proto u rámců malé četnosti (3x–4x) považujeme situaci, když se s daným rámcem objevil v článku další rámec ve 100% případů pouze za *častou vazbu*. Pokud se tyto rámce spolu objevily v 50% a více případů, jde u těchto menších výskytů o *pravděpodobnou vazbu*. Menší společný výskyt (2x a 1x) do schématu v přílohách zahrnut nebyl.
17. Pokud bychom tyto oblasti specifikovali více, bylo by možné mluvit místo o oblastech o jednotlivých řečových žánrech. K tomuto kroku však nebylo z důvodu systematizování a nutné simplifikace do modelu rámců přikročeno. Takto vydělené oblasti, do kterých byly rámce z našeho výzkumu zařazeny, však sledují stejnou logiku jako v případě řečových žánrů a diskurzivního pole.
18. „Dnes jsou Romové v českých zemích stejně doma jako Češi před dvěma sty lety. Nevidím proto ani jeden důvod, proč bychom se nemohli vydat stejnou cestou, jakou už prošel národ Čechů a Slováků. Cestou emancipace a integrace mezi všechny vyspělé národy Evropy...“ (Samková 1992: 2).
19. „Proto se Romové právem táží, jak bude vypadat jejich postavení v samostatné České republice. Nechtějí se stát občany II. kategorie. ... Již dnes lze totiž pozorovat jakési náznamy rozhodovat o problémech této největší národnostní menšiny z pohledu nezájmu, nadřazenosti a nepochopení“ (Romano Kurko 1992).
20. Charakter tohoto rámce si však vyžaduje bližší doplnění. Koncept „sociální exkluze“ bývá obvykle v odborné literatuře chápán jako multidimenzionální, což je i jedním z důvodů jeho posunu od dřívějšího konceptu chudoby (blíže viz Room 1999). Často se rozlišují jeho tři základní dimenze: *ekonomická* – ta „je zdrojem (ale také důsledkem) chudoby a představuje vyloučení ze životního standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti či dané kolektivitě... jednou ze základních forem ... je dnes marginalizace na trhu práce“ (Mareš 2006: 22), *politická* – „představuje především upření občanských, politických, ale i základních lidských práv“ (tamtéž) a *sociální* – ta „brání lidem sdílet určité statusy či sociální instituce“ (tamtéž). V případě našeho textu by tedy bylo možné tři vydělené oblasti jednotlivých rámců (viz Přílohy 1–3) chápat jako jednotlivé dimenze konceptu sociálního vyloučení. Nicméně operacionalizace a diskurz „sociální exkluze“ se liší v akademickém prostředí a prostředí romských aktivistů. Ti akcentují především její ekonomickou dimenzi spojenou s dlouhodobou nezaměstnaností, vyloučením z trhu práce, chudobou či prostorovým vyloučením ve formě ghatt. Anž bychom chtěli předbíhat, v oblasti sebe-definičních rámců, resp. sebe-definice romských aktivistů, je tato souvislost vidět také v okamžiku adaptace a rozšíření tohoto rámce (analyzovaný rok 2006 – Příloha 3), kdy je vidět vazba mezi sebe-definicí (sociálně

vyloučení) a důvodem současného postavení Romů ve společnosti (nezaměstnanost, ghetta a chudoba). Pro individualistické pojetí sociálního vyloučení pak hovoří i to, že „v České společnosti sílí liberalistické pojetí sociální exkluze a inkluze koncentrované kolem individuálních práv: přesvědčení, že lidé jsou vylučováni jako jedinci a nikoliv jako příslušníci určitých kolektivit... .identita minorit je sice v Evropě tolerována jako fatální aspekt plurality dnešního světa, ale občanská integrace jejich příslušníků je podmiňována spíše oslabením této identity (Mareš 2006: 32).

21. „Společnost si musí v první řadě uvědomit, že Romové jsou plnoprávními občany, součástí této republiky“ (Romano Kurko 1992).
22. Je však třeba doplnit, že tyto dva poslední sebe-definiční mikro-rámce, ačkoliv jsou jiné povahy (komunita alokována na základě geografických vlastností, etnikum na základě rasových), jsou zejména v roce 1996 používány autory jako zaměnitelné (z toho plyne v Příloze 2 i jejich vzájemná vazba).
23. „Cudzi bez domova, kočující a hladní, no pritom nikdy nestrácajúci svoju vrúcnu veselost ani túžbu žiť voľne, tak ako práve žili. ... Cigáni, hoci dnes už žijú v domoch, v stálych, a niekedy aj veľmi dobrezariadených bytoch, doteraz pohrdajú ostatnými, rovnako jako před mnoho rokmi, keď cigánske stany a táborové ohne neboli ešte žiadnou exotikou“ (Roma 1992).
24. „Jak budeme žít? Budeme se bát o své děti, zda je nepřepadnou skini, zda je nezbijí nebo nezabijí? Věříte snad tomu, že se to nestane, že se gádžové všichni naráz změni a začnou se nás zastávat. Já tomu nevěřím. Rasistou se člověk nestává přes noc. Rasistou se člověk naplňuje léta, a také roky trvá, než se člověk od rasismu očistí“ (Reiznerová 1992: 5).
25. „Diskriminace romských žen se projevuje hned třikrát: jednou je diskriminována jako žena vůbec, podruhé jako Romka a potom jako žena v romské společnosti jako takové“ (Kučerová 2006: 4).
26. „Romské hnutí je roztrženo, jenom v Čechách existuje více než dvě desítky stran, hnutí a sdružení. Jejich představitelé se obviňují, jsou rozváděni“ (Romano Gendalos 1992).
27. Romové mohou dělat. ... Jedině: pracovat na sobě, učit se, studovat, pracovat, komunikovat se všemi občany, dělat něco pro jiné. I kdyby stát a já nevím kdo dával Romům miliony – a oni neudělali právě tohle, je vše marné. Tohleto si nemyslím, to vím naprosto jistě! Stát může a má zajišťovat pouze rovné příležitosti pro všechny!“ (Romano Lav 1996).
28. „Kdyby se Einstein narodil jako Rom, nemohl by se stát Einsteinem, jak ho známe dnes... Nelze hovořit o rovném přístupu ke vzdělání, dokud majorita neprojeví ochotu odstranit handicap způsobený po staletí trvající diskriminací“ (Romani Duma 1996).
29. „Minulá vláda jednoznačně prohlásila, že romskou problematiku musí řešit obce. Ano, je to názor, se kterým lze souhlasit... pohybuje-li se procento romských obyvatel mezi 5 a 10% všech obyvatel obce, pak je velká naděje, že ve volbách do obecního zastupitelstva mají Romové naději prosadit svého zastupce. Stačí mezi sebou vybrat toho nejschopnějšího a pak ho všichni volit“ (Romano Kurko 17/1996).
30. „Proto je nutné svůj jazyk nezapomínat, ale rozvíjet a obohacovat ho. Vrátit se zpátky ke starým romským pohádkám, neboť v nich je celý život Romů a velké poučení. Proto je třeba romský národ vyzvednout nahoru z toho bahna, ve kterém se nachází, očistit ho od špíny a vrátit Romům čest a úctu“ (Romano Gendalos 1992).
31. V koalici s Občanským fórem kandidovala i ROI (Romská občanská iniciativa).
32. A následně ve všech dalších grafických znázorněních.
33. Následně (2001) Rada vlády pro záležitosti romské komunity.
34. Viz také poznámka pod čarou 11.
35. Zápis z 9. zasedání Mezinárodního řídicího výboru Dekády romské inkluze 16.–17. 11. 2006.
36. Srovnáním mohou být programy podpory ministerstev, úřadu vlády či jednotlivých magistrátů, z nichž u čtyř organizací byly identifikovány jako první hlavní a u čtyř jako druhé hlavní (opět od roku 2000).
37. Podobně nárůst zdrojů z Evropské unie stejně jako samotný proces europeizace je patrně jednou z příčin nárůstu sebe-definičního rámce „evropský národ“, ve kterém aktivisté v rámci diskurzivního „zápasu“ o jméno a charakteristiku hnutí mohou spatřovat strategickou diskurzivní výhodu. Bližší analýza tohoto zajímavého tématu však není předmětem tohoto textu a bohužel ani rozsah textu neumožňuje se jí blíže věnovat.

Použité zdroje:

- Bachtin, Michal M. (ed.). 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Barša, Pavel. 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Barša, Pavel. 2005a. „Konec Romů v Česku?“ *Lidové noviny* 15. 1. 2005.
- Barša, Pavel. 2005b. „Konec Romů v Česku? Kaciřské eseje plzeňských antropologů.“ *Politologický časopis* 12, č. 1, 67–79.
- Barša, Pavel a Baršová, Andrea. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Barša, Pavel. 2008. „Konstruktivismus a politika identity. Odpověď Tomáši Hirtovi a Marku Jakoubkovi.“ In: *Romové a cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Eds. Marek Jakoubek a Lenka Budilová. Plzeň: LEDA, 210–245.
- Baršová, Andrea. 2003. *Enhancing the Effectiveness of the Non-Judicial Human Rights Protection Mechanisms in the Czech Republic*. Budapest: IPF (www.policy.hu/barsova).
- Bořkovicová, Máša. 2006. *Romský etnolekt češtiny: případová studie*. Praha: Signeta.
- Benford, Robert a Snow, David. 1992. „Dramaturgy and Social Movements: The Social Construction and Communication of Power.“ *Sociological Inquiry* 62, 36–55.
- Benford, Robert a Snow, David. 2000. „Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment.“ *Annual Review of Sociology* 26, 611–639.
- Budil, Ivo. 2005. „Svoboda bádání a existence Romů.“ *Lidové noviny* 29. 1. 2005.
- Budilová, Lenka a Jakoubek, Marek. 2007. *Cikánská rodina a přibuzenství*. Ústí nad Labem: Dryada.
- Císař, Ondřej. 2004. *Transnacionální politické sítě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Císař, Ondřej. 2008. *Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: CDK.
- Císař, Ondřej. 2010. „Externally-Sponsored Contention: The Channelling of Environmental Movement Organisations in the Czech Republic after the Fall of Communism.“ *Environmental Politics* 19, č. 5, 736–755.
- Císař, Ondřej a Vrábliková, Kateřina. 2010. „The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women’s Groups.“ *Communist and Post-Communist Studies* 43, č. 2, 209–219.
- Crossley, Nick. 2002. *Making Sense of Social Movements*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Davidová, Eva. 2005. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie*. Praha: Triton.
- della Porta, Donatella a Diani, Mario. 2006. *Social Movements. An Introduction*. Malden/Oxford: Blackwell.
- Diani, Mario. 1992. „The Concept of Social Movement.“ *Sociological Review* 40, č. 1, 1–25.
- Donati, Paolo R. 1992. „Political Discourse Analysis.“ In: *Studying Collective Action*. Eds. Marion Diani a Ron Eyerman. London/Newbury Park/New Dehli: Sage Publications, 136–167.
- Dženo. 2006. *Postavení Romu v ekonomice*. Praha: Dženo (www.dzeno.cz/docs/ROMECO_CZE.doc).
- Elšík, Viktor. 2005. „Romové, etnicita a radikální konstruktivisté.“ *Literární noviny* 16, č. 21, 6.
- Entzinger, Han. 2003. „The Dynamics of Integration Policies: A Multidimensional Model.“ In: *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*. Eds. Ruud Koopmans a Paul Statham. Oxford: Oxford University Press, 97–118.
- Eyerman, Ron a Jamison, Andrew. 1991. *Social Movements: A Cognitive Approach*. Cambridge: Polity Press.
- Fagan, Adam. 2005. „Taking Stock of Civil-Society Development in Post-Communist Europe: Evidence from the Czech Republic.“ *Democratization* 12, č. 4, 528–547.
- Frištenská, Hana; Haišmann, Tomáš a Višek, Petr. 1999. *Romové v České republice*. Praha: Socioklub.
- Gamson, William A. 1992. *Talking Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gitlin, Todd. 1980. *The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Gamson, William A. 1992. *Talking Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, Erving. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- Gurr, Ted Robert a Harf, Barbara. 1994. *Ethnic Conflict in World Politics*. Boulder/San Francisco/Oxford: Westview Press.
- Hanzal, Jiří. 2004. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hirt, Tomáš. 2005. „Uvěznění v pomyslných komunitách.“ *Lidové noviny* 23. 3. 2005.
- Hirt, Tomáš. 2008. „Trampoty s multikulturalismem, konstruktivismem a „konstruktivistickým multikulturalismem.“ In: *Romové a cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Eds. Marek Jakoubek a Lenka Budilová. Plzeň: LEDA. 246–258.
- Hirt, Tomáš a Jakoubek, Marek. 2005. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit (Antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Hirt, Tomáš a Jakoubek, Marek, ed. 2006. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Holomek, Karel. 1999. „Vývoj romských reprezentací po roce 1989 a minoritní mocenská politika ve vztahu k Romům.“ In: *Romové v České republice*. Eds. Hana Frišteská, Tomáš Haišmann a Petr Víšek. Praha: Socioklub, 290–310.
- Holomek, Karel. 2005. „Romové existují, a dokonce i v ČR.“ *Lidové noviny* 22. 1. 2005.
- Howarth, David. 2000. *Discourse*. Buckingham: Open University Press.
- Jakoubek, Marek. 2004. *Konec (ne)jednoho mýtu: tractatus cultur(mo)logicus*. Praha: Socioklub.
- Jakoubek, Marek. 2005a. „Romisté nedokážou Romy definovat.“ *Lidové noviny* 19. 2. 2005.
- Jakoubek, Marek. 2005b. „Apologie kulturomů (Odpověď Pavlovi Baršovi).“ *Politologický časopis* 12, č. 2, 181–195.
- Jakoubek, Marek. 2006. „Přemýšlení (rethinking) ‚Romů‘ aneb ‚Chudoba Romů‘ má povahu Janusovy tváře.“ In: *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Jakoubek, Marek. 2008. „Geneze Romů a Baršova ontologie *per acclamationem* aneb Debata pokračuje.“ In: *Romové a cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Eds. Marek Jakoubek a Lenka Budilová. Plzeň: LEDA, 259–290.
- Jensen Jane. 1995. „What’s in a Name?“ In: *Social Movements and Culture*. Eds. Hank Johnston a Bert Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota Press, 107–126.
- Johnston, Hank. 1995. „A Methodology for Frame Analysis: From Discourse to Cognitive Schemata.“ In: *Social Movements and Culture*. Eds. Hank Johnston a Bert Klandermans. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Johnston, Hank. 2002. „Verification and Proof in Frame and Discourse Analysis.“ In: *Social Movements and Culture*. Eds. Hank Johnston a Bert Klandermans. London: UCL Press, 41–64.
- Johnston, Hank a Noakes, John A., ed. 2005. *Frames of Protest: Social Movements and the Framing Perspective*. Lanham/Boulder/New York/Toronto/Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Kašparová, Irena. 2006. *Romové a jejich postavení v politickém systému České republiky: narace k otázkám identity a politické angažovanosti*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.
- Kalibová, Květa. 1999. „Romové z pohledu statistiky a demografie.“ In: *Romové v České republice*. Eds. Hana Frišteská, Tomáš Haišmann a Petr Víšek. Praha: Socioklub, 91–114.
- Klandermans Bert. 1988. „The Formation and Mobilization of Consensus.“ In: *From Structure to Action*. Eds. Bert Klandermans, Kriesi Hanspeter a Sidney Tarrow. Greenwich: JAI Press, 173–196.
- Klandermans, Bert a Staggenborg, Suzanne, ed. *Methods of Social Movements Research*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Koenig, Thomas. 2006. „Compounding Mixed-methods Problems in Frame Analysis through Comparative Research.“ *Qualitative Research* 6, č. 1, 61–76.
- Koenig, Thomas. 2004. *Routinizing Frame Analysis through the Use of CASDAS*. Paper presented at Amsterdam Research Conference No. 33 (http://www.restore.ac.uk/lboro/research/methods/routinizing_frame_analysis_RC33.pdf).
- Koopmans, Ruud a Olzak, Susan. 2004. „Discursive Opportunities and the Evolution of Right-Wing Violence in Germany.“ *American Journal of Sociology* 110, č. 1, 198–230.

- Koopmans, Ruud a Statham, Paul. 1999. „Political Claims Analysis: Integrating Protest Event and Political Discourse Approaches.“ *Mobilization* 4, č. 2, 203–221.
- Koopmans, Ruud; Statham, Paul; Giugni, Marco a Passy, Florence. 2005. *Contested Citizenship. Immigration and Cultural Diversity in Europe*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Koopmans, Ruud. 2004. „Movements and Media: Selection Processes and Evolutionary Dynamics in the Public Sphere.“ *Theory and Society* 33, č. 3–4, 367–391.
- Kovats, Martin. 2001. „The Emergence of European Roma Policy.“ In: *Between Past and Future*. Ed. Will Guy. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, 93–116.
- Kozlíková, Daniela. 2001. *Romská otázka – překážka vstupu České republiky do Evropské unie?*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Kriesi, Hanspeter. 1996. „The Organizational Structure of New Social Movements in a Political Context.“ In: *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Eds. Jonh D. Doug Madam a Mayer N. Zald McCarthy. Cambridge: Cambridge University Press, 152–184.
- Křištof, Roman. 2006. „Nezamýšlené důsledky podpory ‚Romské integrace‘.“ In: *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 165–180.
- Kučerová, Lenka. 2006. „Konference půvabných manušů.“ *Romano Vodi* 4, č. 1, 4–5.
- Laclau, Ernesto a Mource, Chantal. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lewis, Oscar. 2006. „Kultura chudoby.“ In: *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Eds. Tomáš Hirt a Marek Jakoubek. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 401–412.
- Mareš, Petr. 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- McAdam, Doug. 1982. *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930–1970*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- McAdam, Doug; Tarrow, Sydney a Tilly, Charles. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCammon, Holly; Newman, Hormony; Muse, Courtney a Terrell, Teresa. 2007. „Movement Framing and Discursive Opportunity Structures: The Political Successes of the U. S. Women’s Jury Movements.“ *American Sociological Review* 72, č. 5, 725–749.
- Melucci, Alberto. 1989. *Nomads of the Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia: Temple University Press.
- Melucci, Alberto. 1995. „The Process of Collective Identity.“ In: *Social Movements and Culture*. Eds. Hank Johnston a Bert Klandermans. London: UCL Press, 41–64.
- Nečas, Ctibor. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská. Pavelčíková, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Pečinka, Pavel. 2007. *Politické strany Romů na Evropské scéně: Přírůstek do rodiny etnicko-regionálních stran? Teorie efektivity romské reprezentace*. Brno: Masarykova univerzita. Disertační práce.
- Polletta, Francesca a Jasper, James. 2001. „Collective Identity in Social Movements.“ *Annual Review of Sociology* 27, 283–305.
- Ramadan, Ivan. 2008. „Multikulturní politika České republiky ve vztahu k ‚romské komunitě‘.“ In: *Romové a cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Eds. Marek Jakoubek a Lenka Budilová. Plzeň: LEDA, 180–209.
- Reiznerová, Margita. 1992. „Romové, zapomeneme romsky.“ *Romano Gendalos*, č. 1, 5.
- Roma. 1992, č. 6. *Chvilu byt’ s vami...*, s. 2–3.
- Romano Duma. 1996, č. 4. *Česká škola a Romové*, s. 6.
- Romano Gendalos. 1992, č. 6. *Romské hnutí je roztrženo*, s. 2.
- Romano Kurko. 11. 9. 1992. *Cestu máme otevřenou*, s. 1.
- Romano Kurko. 22. 8. 1996. *Jak dál, Romové?*, s. 7.
- Romano Lav. 1996, č. 3. *Rozhovor s Karlem Holomkem*, s. 7.

- Room, Graham. 1999. „Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization.” *International Journal of Social Welfare* 8, č. 1, 166–174.
- Rozhovor s Wailem Khazalem, IQ Roma servis, Brno, 5. 6. 2008.
- Samková, Klára. 1992. „O národním obrození.” *Romano Kurko* 2, č. 3, 2.
- Snow, David; Rochford Jr., Burke; Worden, Steven a Robert Benford. 1986. „Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation.” *American Sociological Review* 51, č. 4, 464–481.
- Sobotka, Eva. „The Limits of the State: Political Participation and Representation of Roma in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia.” *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* (<http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus11-2001Sobotka.pdf>).
- Snow, David; Rochford Jr., Burke; Worden, Steven a Benford, Robert. 1986. „Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation.” *American Sociological Review* 51, č. 4, 464–481.
- Steinberg, Marc W. 1995. „Repertoires of Discourse: The Case of the Spitalfields Silk Weavers and the Moral Economy of Conflict.” In: *Cycles and Repertoires in Collective Action*. Ed. Mark Traugott. Durham, N. C.: Duke University Press, 57–88.
- Steinberg, Marc W. 1998. „Tilting the Frame: Considerations on Collective Action Framing from a Discursive Turn.” *Theory and Society* 27, č. 6, 845–72.
- Steinberg, Marc W. 1999. „The Talk and Back Talk of Collective Action: A Dialogic Analysis of Repertoires of Discourse among Nineteenth-Century English Cotton Spinners.” *American Journal of Sociology* 105, č. 3, 736–780.
- Steinberg, Marc W. 2002. „Toward a More Dialogic Analysis of Social Movement Culture.” In: *Social Movements: Identity, Culture and the State*. Eds. David S. Meyer, Nancy Whittier a Belinda Robnett. Oxford/New York: Oxford University Press, 208–225.
- Sulitka, Andrej. 1999. „Vývoj a súčasný stav praktických riešení a kompetencií vrcholných orgánov štátu po roku 1989.” In: *Romové v Českej republike*. Eds. Hana Frištenská, Tomáš Haišmann a Petr Víšek. Praha: Socioklub, 219–243.
- Šiklová, Jiřina. 1999. „Romové a nevládní, neziskové organizace romské a pro-romské občanské organizace přispívající k integraci tohoto etnika.” In: *Romové v Českej republike*. Eds. Hana Frištenská, Tomáš Haišmann a Petr Víšek. Praha: Socioklub, 271–289.
- Šimíková, Ivana a Vašečka, Imrich. 2004. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister & Principal.
- Tošner, Michal. 2006. „Romové v uvozovkách.” *A2*, č. 40 (<http://www.caat.cz/o-caat/napsali-o-nas/298-a2-romove-v-uzovkach>).
- Trehan, Nidhi. 2001. „In the Name of Roma? The Role of Private Foundations and NGOs.” In: *Between Past and Future*. Ed. Will Guy. Hertfordshire: University of Hertfordshire Press, 134–149.
- Vašečka, Michal. 2002. *Rómské hlasy: Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Vermeersch, Peter. 2003. „Ethnic Minority Identity and Movement Politics: The Case of Roma in the Czech Republic and Slovakia.” *Ethnic and Racial Studies* 26, č. 5, 879–901.
- Vermeersch, Peter. 2005. „Marginality, Advocacy, and the Ambiguities of Multiculturalism: Notes on Romani Activism in Central Europe.” *Identities: Global Studies in Culture and Power* 12, č. 4, 451–478.
- Vermeersch, Peter. 2006. *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Zápis z 9. zasedání Mezinárodního řídicího výboru Dekády romské inkluze 16.–17. 11. 2006 (http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dekada-romska-inkluze/mezinarodni-aktivity/mezinarodni-ridici-vybor-isc/zapisy-ze-zasedani/zprava_sofie_9zased_n_isc.doc).
- Znebejánek, František. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: Slon.